

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

DIPLOMSKO DELO

Polonca Planko

Maribor, 2014

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

BLAŽ KOCEN – SLOVENEK Z VELIKO ZAČETNICO

Graduation thesis

BLAŽ KOCEN – THE GREAT SLOVENIAN

Mentor:
doc. dr. Dragan Potočnik

Avtor:
Polonca Planko

Maribor, 2014

Lektorica:

dr. Tanja Jelenko, prof. slovenščine

Prevajalec:

Robert Gašpar, dipl. prevajalec in tolmač za angleški jezik in dipl. profesor
zgodovine

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorju, doc. dr. Draganu Potočniku, za ideje in pomoč pri nastanku diplomskega dela.

Posebna zahvala gre gospe Slavi Kovačič in Mateji Bevc, prof.

Hvala tudi moji družini, ki me je podpirala in mi stala ob strani na moji študijski poti.

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

Koroška cesta 160
2000 Maribor, Slovenija

Podpisana POLONCA PLANKO rojena 20.03.1987, študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, smer GEOGRAFIJA in ZGODOVINA, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom BLAŽ KOCEN - SLOVENEK Z VELIKO ZAČETNICO pri mentorju doc. dr. DRAGANU POTOČNIKU, avtorsko delo.

V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Maribor,

03.06.2014

(podpis študentke)

POVZETEK

Blaž Kocen je bil strokovnjak na področju astronomije, fizike, geografije in kartografije. Napisal je številna pedagoška in znanstvena dela. Svojo »zlato dobo« je doživel v Olomoucu; tam je postal eden najbolj uglednih šolnikov v tedanji Habsburški monarhiji. Ključno pa je bilo njegovo sodelovanje z založnikom Eduardom Hölzlom, s katerim sta izdala številna uspešna dela. Krona njegovega dela je bil prvi šolski atlas v Avstrijskem cesarstvu, ki je izšel leta 1861. Kadar govorimo o Blažu Kocenu, mu največkrat rečemo kar »oče atlasov«. Njegov srednješolski atlas namreč predstavlja didaktično prelomnico v tedanji zgodovini kartografije. Namen diplomskega dela z naslovom Blaž Kocen – Slovenec z veliko začetnico, je predstaviti življenje in delovanje Blaža Kocena. Posebna pozornost je posvečena prvemu atlasu in kratki didaktični analizi oz. primerjavi Kocenovega atlasa in atlasa, ki ga uporabljamo v šolah danes (Veliki šolski atlas). Ugotovila sem, da Kocenov atlas predstavlja temelj današnjim atlasom. Zaključni del diplomskega dela je posvečen spominom in zapuščini Blaža Kocena.

Ključne besede: geografija, kartografija, didaktika geografije, atlas, Blaž Kocen, šolski atlas, Veliki šolski atlas

ABSTRACT

Blaž Kocen is known as a specialist in the fields of astronomy, physics, geography, and cartography. He wrote numerous pedagogical and scientific works by means of his great pedagogical skills. He reached his “golden era” in Olomouc, where he became one of the most renowned teachers in the period of Habsburg Empire. The key part of his work was working with his publisher Eduard Hölzl, who helped him publish many successful works. The crown of his work was the first school atlas in Austrian Empire, which was published in 1861. When speaking of Blaž Kocen, we can call him “the father of atlases”. His atlas for secondary school represents a didactic milestone in the history of cartography of that period. The purpose of my graduation thesis *Blaž Kocen – the great Slovenian* is to present the life and work of Blaž Kocen with special emphasis on his first atlas, and short didactic analysis and comparison of Kocen’s atlas and atlas, which is now in use in schools (*Veliki šolski atlas*). I have come to the conclusion that his atlas represents the basis of today’s atlases. The final part of this thesis is dedicated to memoirs and legacy of Blaž Kocen.

Key words: geography, cartography, didactics of geography, atlas, Blaž Kocen, school atlas, *Veliki šolski atlas*

KAZALO

1 UVOD	1
1.1 NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA	2
1.2 UPORABLJENA METODOLOGIJA	2
2 ZGODOVINSKI OKVIR KOCENOVEGA ČASA	3
2.1 ŠOLSTVO IN POLOŽAJ GEOGRAFIJE V KOCENOVEM ČASU	5
2.1.1 Osnovne šole.....	7
2.1.2 Srednje šole.....	10
2.1.3 Višje šole, univerze ter inštituti	13
2.2 RAZVOJ KARTOGRAFIJE IN PRIKAZ SLOVENIJE NA ZEMLJEVIDIH V 19. STOLETJU.....	15
3 BLAŽ KOCEN	17
3.1 BLAŽ KOCEN - ŽIVLJENJE	17
3.2 SPOMINI NANJ	20
3.3 DELA	23
3.3.1 Učbeniki.....	23
3.3.2 Stenski in ročni zemljevidi	25
3.3.3 Znanstvena dela	28
3.3.4 Atlasi.....	29
4 PRVI KOCENOV ATLAS	33
4.1 AVSTRIJSKI ŠOLSKI ATLASI OD 1791 DO 1860.....	34
4.2 OKOLIŠČINE NASTANKA	35
4.3 PRVA IZDAJA	38
4.4 ZEMLJEPISNA IMENA	41
4.5 KOCENOV ATLAS NA BLIŽNJEM VZHODU.....	43
4.6 POZNEJŠE IZDAJE	47
5 DIDAKTIČNA ANALIZA	49
5.1 KAJ JE ŠOLSKI ATLAS?	49
5.2 DIDAKTIČNA IN KARTOGRAFSKA DOVRŠENOST KOCENOVEGA SREDNJEŠOLSKEGA ATLASA	50
5.3 DIDAKTIČNI POMEN DANAŠNJEGA ATLASA (VELIKI ŠOLSKI ATLAS).....	58

5.4 PRIMERJAVA IN ANALIZA OBEH ATLASOV	64
6 KOCEN, OČE ATLASOV IZ HOTUNJA	69
6.1 POSTAVITEV SPOMENIKA	69
6.2 POIMENOVANJE ŠOLE PO BLAŽU KOCENU	71
6.3 POT TREH ZNAMENITIH PONKOVŠKIH MOŽ	71
6.4 RAZISKOVALCA BLAŽA KOCENA: SLAVA KOVAČIČ IN STANKO BUSER	73
7 SKLEP	76
8 LITERATURA IN VIRI.....	79

KAZALO SLIK

Slika 1: Ponikva.....	18
Slika 2: Kocnova spominska hiša na Hotunju	22
Slika 3: Naslovnica prvega Kocnovega srednješolskega atlasa iz leta 1861.....	33
Slika 4: Izrez z zemljevida Avstrijsko cesarstvo s seznamom kronskih dežel in prečnim prerezumom izoblikovanosti površja	54
Slika 5: Izrez iz Jezikovnih pojasnil v uvodnem delu Kocnovega atlasa.....	66
Slika 6: Spomenik Blažu Kocenu.....	70
Slika 7: Pot treh znamenitih ponkovških mož.....	72

KAZALO PREGLEDNIC

Preglednica 1: Kocenovi učbeniki.....	25
Preglednica 2: Seznam Kocenovih atlasov glede na število izdaj v različnih jezikih med letoma 1861 in 2011	32
Preglednica 3: Osnovne značilnosti Kocenovega srednješolskega atlasa in Velikega šolskega atlasa	64

»Konečno naj se še opomni, da naj izverstnejše zemljepisno učilo je vendar le zemljevid, knjiga ima samo to nalogo, da zemljevid razlaga in da kaže na najvažnejše točke v njegovem obsegu.«¹

1 UVOD

Atlasi so knjige, ki marsikateremu učencu in dijaku omogočajo svojski način spoznavanja bližnjih in daljnih dežel ter dojemanja sveta kot celote. Mnogo bolj kot danes, ko imamo na razpolago vrsto najrazličnejših učil in pripomočkov, so bili atlasi pomembni v preteklosti, saj so bili najpogosteje poglobitni in izjemno dragocen vir informacij o geografskem prostoru.²

Blažu Kocenu, kmečkemu fantu iz zaselka Hotunje pri Ponikvi je uspelo izdati najpomembnejše, najzahtevnejše in najodmevnejše kartografsko in didaktično delo tistega časa. To je Kocenov geografski šolski atlas za gimnazije, realke in trgovske šole Avstrijskega cesarstva (Geographischer Schul-Atlas für die Gymnasien, Real- und Handels-Schulen der österreichischen Monarchie von B. Kozenn), ki je bil izdan leta 1861.

Kocenov atlas je didaktično učilo, ki pomeni prelomnico v razvoju šolske kartografije. Z njegovo pomočjo je prišlo do osamosvojitve avstrijske didaktike, ki je bila dotlej popolnoma pod nemškim vplivom. Kocenovo ime je tako postalo sinonim za kakovostne šolske atlase. Kratka didaktična analiza je namreč pokazala, da lahko med atlasi, ki jih danes uporabljamo v šolah in Kocenovim atlasom potegnemo številne vzporednice. Te se odražajo v kakovosti, nazornosti, uporabnosti, prilagodljivosti in cenovni dostopnosti. Primerljivost je tolikšna, kot da med njimi ni preteklo 150 let.

---

¹ Blaž Kocen, Kocenov zemljepis za ljudske šole, 1877.

² Rožle Bratec – Mrvar, Lukas Birsak, Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Jurij Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, Založba ZRC, Ljubljana 2011 (v nadaljevanju Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas), str. 33.

1.1 NAMEN IN CILJI DIPLOMSKEGA DELA

Namen diplomskega dela je predstaviti »očeta atlasov« Blaža Kocena, njegovo življenje in dela. Nanj so vplivale številne pomembne zgodovinske in družbene prelomnice, zato je smiselno, da uvodoma pojasnim razvoj šolstva, geografije in kartografije v njegovem času. Glavni poudarek je na Kocenovem srednješolskem atlasu, zaradi katerega je zaslovel po celotni Habsburški monarhiji in tudi zunaj njenih meja. Preveriti želim didaktično in kartografsko dovršenost srednješolskega atlasa in jo primerjati z atlasom, ki ga danes uporabljamo v šolah (Veliki šolski atlas) ter med njima poiskati vzporednice.

Poglavitni cilji diplomskega dela so:

- ovrednotiti vpliv zgodovinskih in družbenih prelomnic na življenje in delo Blaža Kocena;
- postaviti vprašanje o narodni zavednosti Blaža Kocen in poskušati odgovoriti nanj;
- ugotoviti didaktične vzporednice Kocenovega atlasa in Velikega šolskega atlasa;
- ovrednotiti Kocenovo zapuščino naslednikom.

1.2 UPORABLJENA METODOLOGIJA

Pri izdelavi diplomskega dela sem uporabila številne metode dela. Najpogosteje je bila uporabljena deskriptivna metoda, ki se uporablja pri opisovanju dejstev, procesov in pojavov. Študij je temeljil predvsem na slovenski literaturi in elektronskih virih. Uporabila sem tudi komparativno metodo ter metodo analize in sinteze. S pomočjo teh dveh metod sem opravila kratko didaktično analizo Kocenovega atlasa in Velikega šolskega atlasa.

2 ZGODOVINSKI OKVIR KOCENOVEGA ČASA

Velika francoska revolucija leta 1789 in Napoleonovo razdobje sta v temeljih pretresla evropske družbenopolitične razmere in zamajala staro fevdalno oblast, zato je hotel dunajski kongres³ ohraniti vsaj tisto, kar se je še dalo.⁴ Imel je torej dvojno nalogo: obnoviti v Evropi ravnotežje sil, ki so ga podrla Napoleonova osvajanja, in ustaviti širjenje revolucionarnih idej, ki so po uspeli revoluciji, okužile Evropo.⁵

V Avstriji je bil na čelu konservativcev knez Metternich. Po njegovem je bila Avstrija »zadnji plemeniti ostanek starega kontinentalnega sistema, ustvarjena za voditelja proti razkrajajočim se silam nacionalizma in teženj po ustavi, ki se ji mora postaviti nasproti v lastnem in svetovnem interesu.« Metternichov absolutistični režim so podpirali zlasti plemstvo, Cerkev, uradništvo in vojska. Dejansko je imela vso oblast v rokah dunajska vlada, čeprav so obstajali deželni stanovi.⁶

Avstrijska oblast je na novo osvojene slovenske dežele (Kranjsko, del Koroške, Goriške, Trst in Istro) leta 1816 nominalno združila v kraljestvo Ilirijo, ki pa ni imela nobene politične in upravne naloge. Realna oblast so bili guberniji v Trstu, Ljubljani in Gradcu. Do leta 1822 je v kraljestvo spadala tudi civilna Hrvatska južno od Save, vključno z Reko. Leta 1826 pa je bila v ljubljanski gubernij vključena še vzhodna Koroška.⁷

Na Slovenskem se družbeni red ni spremenil. Nadaljeval se je fevdalizem, v katerem so bile družbene in politične perspektive za slovenski narod, ki ga je po večini predstavljal kmečki podložniški sloj, zelo majhne. Ob vseh postavkah

---

³ Dunajski kongres je zgradil sistem, ki je trajal vse do revolucionarnega leta 1848 in ponekod še dobri dve desetletji dlje. Nosilec sistema je bila »sveta aliansa«, sestavljena iz treh vladarjev: avstrijskega cesarja Franca, ruskega carja Aleksandra in pruskega kralja Friderika Viljema. Sklenjena je bila sredi septembra leta 1815 v Parizu.

Branko Božič, Oris zgodovine Slovencev, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974 (v nadaljevanju Božič, Oris zgodovine Slovencev), str. 75.

⁴ Božič, Oris zgodovine Slovencev, str. 75.

⁵ Bogo Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda V. zvezek, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1974 (v nadaljevanju Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda), str. 208.

⁶ Božič, Oris zgodovine Slovencev, str. 75.

⁷ Janko Prunk, Slovenski narodni vzpon: narodna politika 1768-1992, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1992 (v nadaljevanju Prunk, Slovenski narodni vzpon) str. 40-41.

gospodarskega, socialnega in kulturnega razvoja v predmarčni dobi so se na Slovenskem razvili tudi elementi političnega slovenskega programa.⁸

Kljub temu so Slovenci v leto marčne revolucije stopili nepripravljeni.⁹ Vest o tem, da je na Dunaju 13. marca 1848¹⁰ izbruhnila revolucija in da je osovraženi Metternich odstopil, je v Ljubljano prišla tri dni kasneje.¹¹ Novica se je naglo razširila po mestu in povzročila veliko razburjenje. Meščanska elita in uradniki so revolucijo počastili, medtem ko so delavci, študentje in kmetje demonstrirali ter razbijali.¹² Revolucionarji so zahtevali ustavo, parlament, svobodo tiska, govora, združevanja ter reforme.¹³

Revolucija je Slovincem odprla pot v javno politično življenje. Slovenci, ki so živeli na Dunaju, so v društvu Slovenija sestavili znameniti program Zedinjene Slovenije. Dobili smo prve volitve, in sicer v frankfurtski nemški parlament, v dunajski državni zbor in v deželne zборе. V tistem času pa so kmetje dosegli tudi odpravo fevdalizma.¹⁴ Zaradi neuresničene ideje Združene Slovenije je bil pri Slovencih občutek popolnega neuspeha. Resnica je drugačna. Vlada je namreč odslej pojmovala Slovence kot enoten narod.¹⁵

Desetletje po marčni revoluciji imenujemo Bachov absolutizem. Začel se je nov absolutizem, ki je na eni strani poudarjal veliko gospodarsko svobodo, na političnem in kulturnem področju pa je bil zadušljiv.¹⁶ V petdesetih letih 19. stoletja je v Habsburški monarhiji zavladal politični in gospodarski polom. Cesar je oktobra leta 1860 izdal t.i. oktobrsko diplomu in februarja leta 1861 t.i.

---

⁸ Prunk, Slovenski narodni vzpon, str. 46.

⁹ Prav tam, str. 50.

¹⁰ Do revolucije v habsburški monarhiji je prišlo pod vplivom liberalnih idej in revolucionarnih dogajanj v sosedstvu, v Franciji, Italiji in Nemčiji. V Avstrijskem cesarstvu je bilo veliko revolucionarnih elementov, tako v socialni in gospodarski strukturi, kakor tudi v politični ureditvi. Peter Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*, Modrijan, Ljubljana 2006 (v nadaljevanju Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*), str. 51.

¹¹ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 51.

¹² Božič, *Oris zgodovine Slovencev*, str. 85.

¹³ Stane Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, Celjska Mohorjeva družba, Celje 2008 (v nadaljevanju Granda, *Mala zgodovina Slovenije*), str. 185.

¹⁴ Vodopivec, *Od Pohlinove slovnice do samostojne države*, str. 59.

¹⁵ Granda, *Mala zgodovina Slovenije*, str. 191.

¹⁶ Prav tam, str. 191.

februarski patent; oba sta urejala notranje državnopravne odnose v monarhiji. Tako se je ustavno življenje po zlomu absolutizma obnovilo, razvijati se je začelo parlamentarno življenje in začel se je oblikovati slovenski parlamentarni jezik.¹⁷

Leta 1867 so slovenski poslanci na deželnih volitvah na Kranjskem dobili večino in v državnem zboru najprej nastopili proti dualizmu, nato pa so glasovali za dvojno monarhijo, saj jim je vlada obljubljala večje pravice slovenskega jezika v šolah in uradih.¹⁸ Tako je z razdelitvijo države na ogrsko in avstrijsko polovico nastala Avstro-Ogrska, večji del današnjega slovenskega ozemlja je ostal v avstrijskem delu monarhije, le Prekmurje je bilo v Ogrskem delu. Razdelitev je prinesla škodo vsem narodom in dualizem je vzbudil odpor tudi pri nas. Slovenci so videli, da bo potrebno iskati nove poti za narodno samostojnost. Prav s to mislijo, se je med Slovenci razživel politično življenje na t.i. taborih.¹⁹

V sedemdesetih letih 19. stoletja so Nemci uspešno zavirali razvoj slovenske družbe in zatrli napredne ideje taborskega gibanja. Posledično so se odnosi med staroslovenci in mladoslovenci ter konservativci, klerikalci, in liberalci zaostriili.²⁰

V vsem 19. stoletju je bila glavna misel Slovencev težnja po uveljavljanju slovenščine v javnem življenju in po njeni enakopravnosti z jeziki drugih narodov v habsburški monarhiji. V začetku stoletja smo bili skromen in nerazvit narod, ob koncu pa je bila naša narodna identiteta že skoraj povsem izoblikovana.

2.1 ŠOLSTVO IN POLOŽAJ GEOGRAFIJE V KOCENOVEM ČASU

Pred letom 1848 na državnih šolah druge stopnje v Avstriji geografije kot samostojnega predmeta sploh ni bilo. Sicer so geografske vsebine bile že (kot dodatek za bolj sposobne) v okviru Bohoričeve ljubljanske protestantske gimnazije, ki je bila ustanovljena leta 1563, vendar v praksi niso zaživele. Protestantska gimnazija je prenehala z delovanjem 30. oktobra leta 1598, ko so izgnali protestantske učitelje iz Ljubljane. Nadomestili so jo jezuitski kolegiji, ki so začeli na naših tleh z delom na prelomu iz 16. v 17. stoletje (Ljubljana 1597,

---

¹⁷ Prav tam, str. 194, 197-198.

¹⁸ Božič, Oris zgodovine Slovencev, str. 94.

¹⁹ Vodopivec, Od Pohlinove slovnice do samostojne države, str. 81,84.

²⁰ Božič, Oris zgodovine Slovencev, str. 97.

Celovec 1604, Gorica in Trst 1620, Maribor 1758). Poleg gimnazijskih študij so organizirali še t.i. višje študije - filozofske in teološke. V sestav filozofskih je spadala tudi cerkvena zgodovina s kronologijo in geografijo. Po zahtevi študijskega reda je bilo potrebno naravoslovne nauke obravnavati tako, da so povzdigovale duha k teologiji.²¹

Sredi 18. stoletja so jezuiti začeli izgubljati primat v šolstvu na naših tleh, saj je država želela šolo približati sodobnemu času. Prvi je ukrepal že Karel VI., kasneje pa zlasti Marija Terezija, ki je nadzirala višje šolstvo. Ustanovljene so bile študijske komisije in Gasparijev državni učni načrt za gimnazije.²²

Država je leta 1752 zahtevala uvedbo geografskega pouka v jezuitskih gimnazijah in ga porazdelila v vse gimnazijske razrede. Rečemo lahko, da sta bila zemljepis in zgodovina dejansko uvedena v gimnazije z letom 1764, ponekod pa že v tridesetih letih. Prvi dokaz o poučevanju geografije pri nas je seznam učencev iz leta 1770, na katerem je navedeno poučevanje geografskih vsebin v vseh šestih razredih gimnazije. Zemljepisne vsebine so se navezovala na spoznavanje naravnih pogojev v Evropi in na ostalih celinah. Razpustitev jezuitov leta 1773 je državi prinesla materialno osnovo za razvoj šolstva, ker je prevzela njihovo premoženje. Reformatorski Hessov osnutek iz leta 1775, ki je predvideval 18 ur tedensko za zemljepis, zgodovino in naravoslovje ni bil sprejet, namesto njega je obveljal Marxov osnutek, ki je kot »postransko zaposlitev« predvidel matematiko, zgodovino, zemljepis in naravoslovje. S tem je koncept gimnazije kot latinske šole ostal. Latinščina je zavzemala polovico ur.²³

Avstrijski šolski sistem, v sklopu katerega se je s počasnim uveljavljanjem slovenskega učnega jezika začelo razvijati tudi slovensko šolstvo, se v vsebinskem pogledu do leta 1848 ni veliko spremenil. Politiki so razvoj šolstva usmerjali v duhu boja proti vplivom francoske revolucije in niso bili pripravljeni

---

²¹ Vlado Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. del, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1963 (v nadaljevanju Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. del), str. 73,74, 119, 132-133.

²² Rožle Bratec – Mrvar, Blaž Kocen (1821 – 71): didaktik, kartograf in geograf, diplomatska naloga, oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2000 (v nadaljevanju Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf), str. 3.

²³ Schmidt, Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. del, str. 143-144, 149, 210-212.

popuščati zahtevam svobodomiselnega meščanstva. Za ohranitev starega sistema so uporabljali policijsko represijo in cenzuro.²⁴

Najvažnejši ukrepi v predmarčnem obdobju so se nanašali na razvijanje mreže rednih in nedeljskih osnovnih šol ter na njihov obisk, na vzdrževanje in izobraževanje učiteljstva, na razširjanje vsebine ter usmerjanja idejnosti osnovnošolskega pouka in učni jezik.²⁵

Za šolstvo je bilo najbolj pomembno sodelovanje Cerkev z državo. Cerkev je namreč znala pristopiti k ljudem, postopoma in brez prisile. Na podlagi Politične šolske ustave²⁶ je bil za izvajanje šolskih zakonov na območju župnije zadolžen krajevni šolski nadzornik oz. župnik, na območju dekanije okrajni šolski nadzornik oz. dekan in na območju škofije škofijski šolski nadzornik oz. kanonik škofijskega konzistorija. Slednji je o šolskih zadevah poročal najvišjemu državnemu uradu v deželi. Z deželne ravni pa so poročila pošiljali študijski dvorni komisiji na Dunaj, ki je vodila ves šolski sistem v monarhiji.²⁷

Brez razprave je bila ukinjena pomembna pridobitev francoskega razdobja – enotna osnovna šola, in spet so bile uvedene t.i. »nemške šole«.

2.1.1 Osnovne šole

Z ukinitvijo Študijske dvorne komisije, ki je bila najvišji šolski upravni organ, je Prosvetno ministrstvo imenovalo komisijo za pripravo načrta za reorganizacijo šolstva. Slednja je že sredi leta 1848 pripravila Osnutek temeljnih načel javnega pouka v Avstriji. Najpomembnejši cilj je bilo preoblikovanje elementarne ljudske šole. Ta naj bi vsakemu državljanu posredovala tisto znanje in tiste sposobnosti, s

---

²⁴ Stane Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2009 (v nadaljevanju Okoliš, *Zgodovina šolstva na Slovenskem*), str. 57.

²⁵ Jože Ciperle, Andrej Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1987 (v nadaljevanju Ciperle, Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*), str. 52.

²⁶ Prvič je bila natisnjena leta 1806 na Dunaju in ostala v veljavi vse do 1869. Izšla je v desetih dopoljenih izdajah.

Ciperle, Vovko, *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*, str. 52.

²⁷ Prav tam, str. 58.

katerimi bi uveljavljal svoje državljanske pravice in obveznosti ter užival človeka vredno življenje.²⁸

- Ljudske in meščanske šole

Te dolgo niso bile reformirane in so večinoma ostale nespremenjene od »Politične šolske ustave«. Podaljšali so sicer trivialke, ustanovili meščanske šole, povzdignili učiteljišča in uvedli številne nove učbenike. Prevzemanje novih spoznanj v realijah (nekdanji prirodopis, geografija in zgodovina) je bilo le občasno in skromno, saj realije niso nastopale kot samostojni predmet. Prve reformne prvine so prinesli že nekateri liberalni zakoni. Z zakonom o razmerju med cerkvijo in državo je država prevzela nadzorstvo nad šolstvom. Namesto cerkvenih šolskih nadzornikov na župnijski, dekanijski in škofijski ravni so bili predvideni kolektivni šolski nadzorni organi: krajevni, okrajni in deželni šolski svet.²⁹ Zakon, ki je urejal verska vprašanja državljanov, je uvedel javne šole, odprte pripadnikom vseh veroizpovedi, t.i. simultane šole. Vrh je reforma dosegla z zakonom, »s katerim se ustanavljajo načela za poučevanje v avstrijskih šolah«, kot se je uradno imenoval osnovnošolski zakon iz leta 1869. Maja leta 1869 je šolski minister Leopold Ritter von Artha, z novim zakonom o preoblikovanju ljudskih šol, prinesel spremembe. Z nekaterimi popravki je veljal do konca Avstro-Ogrske, na slovenskem ozemlju stare Jugoslavije, pa še dlje.³⁰

Zakon je razlikoval med splošnimi ljudskimi in meščanskimi šolami, katere so nasledile glavne šole. Meščanska šola je v povezavi z ljudsko šolo postala osemrazredna, kot samostojna šola, ki so jo lahko obiskovali šele po petih letih ljudske šole, pa trirazredna. Tudi šolska obveznost se je povečala na osem let. Predmetnik se je razširil s prirodoslovjem, zemljepisom in zgodovino, s poudarkom na spoznavanju domovine in državne ureditve, z geometrijo, petjem ter s telovadbo za dečke in z ročnimi deli ter gospodinjstvom za deklice. Glede učnega jezika so odločale občine, zato so pogosto določili tak učni jezik, ki ni odseval pravega razmerja na narodnostnem področju. Odpravljen je bil tudi

---

²⁸ Okoliš, Zgodovina šolstva na Slovenskem, str. 67.

²⁹ Stane Okoliš, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II., Slovenski šolski muzej, Ljubljana 1999 (v nadaljevanju Okoliš, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II.), str. 63.

³⁰ Ciperle, Vovko, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, str. 60-61.

državni monopol tiskanja učnih knjig. Deželne šolske oblasti so morale odobriti učne knjige, ki so jih založile zasebne založbe.³¹

V srednje in višje razrede šestletnih ljudskih šol so uvedli realije in s tem bistveno več geografskih vsebin (branje zemljevidov, poznavanje oblike in gibanja Zemlje, poznavanje morij, pomembnih gorovij in veletokov, najpomembnejših držav in mest). Poseben poudarek je bil seveda na domačih vsebinah, vendar se je pouk kot tak preveč omejeval na vsebine v učbenikih. V učnih načrtih meščanskih šol je bila geografija povezana z zgodovino v samostojen predmet in skupno je bilo v vsakem izmed treh razredov tri ure tedensko. V prvih razredih se je poučevala splošna geografija in pregled Zemlje. V drugih razredih Srednja Evropa in Avstro-Ogrska, v tretjih razredih pa politična geografija Evrope in tistih neevropskih dežel, ki so bile pomembne za trgovino. Za ta pouk so izdali posebne učbenike. Po letu 1869 so bile ljudske in meščanske šole spremenjene tako v zunanji kot tudi v notranji organizaciji in tako do konca 19. stoletja niso doživljale večjih sprememb. Za področje ljudskih in meščanskih šol so bila narejena prilagojena metodična dela, učni pripomočki, atlasi, učila itd. Za pouk geografije so veljali enaki principi kot na srednji stopnji: glavno sredstvo učenja je bilo branje zemljevidov in nazornost.³²

Zakon je uvajal pomembne novosti. Šole so tako postale državne in deželne ustanove, učitelje pa so plačevale dežele. Učitelji niso več smeli opravljati cerkveniškkih služb in so tako postali formalno neodvisni od duhovščine. Dobili so tudi boljšo izobrazbo, saj so leta 1870 odprli štiriletna učiteljišča. Zaposljalne in maloštevilne učiteljice so postale enakovredne svojim kolegom in so dobile svoja učiteljišča. Zakon je predvideval tudi strokovno izpopolnjevanje učiteljev, predpisoval učiteljske knjižnice ter učiteljske konference. Vodstvo šole je prešlo na učitelja laika, ki je dobil naziv nadučitelj.³³

---

³¹ Magdalena Šverc, Janez Mežan, Mojca Škrinjar, Andreja Barle, Erika Rustja, Stane Okoliš, Ksenija Švalj, Vincenc Filipčič, Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri, Ministrstvo za šolstvo in šport, Ljubljana 2007 (v nadaljevanju Šverc, Mežan, Škrinjar, Barle, Rustja, Okoliš, Švalj, Filipčič, Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri), str. 44-45.

³² Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 8.

³³ Ciperle, Vovko, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, str. 61.

- Trivialke

Trivialke so bile osredotočene predvsem na pismenost in na posredovanje koristnih napotkov za življenje. Dotedanjim predmetom, kot so verouk, branje, pisanje in računstvo, so dodali še materinščino, spoznavanje prirode in družbe (zgodovinske, geografske ter »državoznanske« vsebine), poljudni prirodopis, prirodoslovje, statistiko in tehnologijo, geometrijo z risanjem ter »praktična navodila za koristne opravke« (kmečka dela, »ženska« ročna dela,...), petje in telesno vzgojo.³⁴

Ker so učenci naučeno znanje iz rednih trivialnih šol po končani šoli hitro pozabljali, je šolska oblast z odlokom študijske dvorne komisije leta 1816 uvedla obvezno nedeljsko ponavljalno šolo, ki je bila obvezna za vso mladino od 12. do 15. leta starosti. Nedeljske šole so ljudje toplo sprejeli in kmalu so postale tudi začetne in nadaljevalne. Za razvoj šolstva so bile velikega pomena, predvsem iz jezikovnih razlogov. Državni šolski sistem, ki je bil nemško naravnani, je z vpeljavo nedeljskih šol na najnižji stopnji izobraževanja dovolil jezikovno avtonomijo.³⁵

2.1.2 Srednje šole

- Gimnazije

Ko so se sprejemni pogoji za vpis na gimnazije poostri, je bila pot do gimnazijske izobrazbe zlasti za revnejše dijake še težja kot v prejšnjih obdobjih. Čeprav sta bili ustanovljeni dve novi gimnaziji, državna v Trstu in zasebna v Idriji, je število dijakov nekoliko upadlo.³⁶ V vsebinskem pogledu so gimnazije leta 1818 reformirali. Namesto predmetnega pouka, ki je bil v avstrijskih gimnazijah uveden leta 1805, so uvedli razredni pouk. Tudi strokovni načrt so prvič ločili od disciplinskega. Glavni predmeti so bili verouk, latinščina in grščina. Vsebina gimnazijskega pouka je bila usmerjena v učenje obeh klasičnih jezikov. Naravoslovje so odpravili in omejili pouk matematike. Gimnazije so

---

³⁴ Prav tam, str. 56.

³⁵ Okoliš, Zgodovina šolstva na Slovenskem, str. 60-62.

³⁶ Prav tam, str. 62.

postale spet bolj tipične latinske šole kot šole za splošno izobraževanje. Za slovenščino v gimnazijah ni bilo prostora.³⁷

Na mestnem dunajskem učiteljišču je začel geografijo poučevati Friderich Umlauf (kasnejši urednik Kocenovega atlasa). Na gimnazijah se je geografija poučevala skupaj z zgodovino v vseh šestih razredih. Zanje so izdali tudi »Učbenike novejšje geografije«, kateri so obravnavali cesarstva, kraljestva in republike v Evropi. Vsebovali so tudi koristne napotke za učitelje, vendar vidnejših rezultatov niso dali. Leta 1844 so zmanjšali število mesečnih ur zgodovine in zemljepisa s 13 na 12 in v skupnem predmetu dali poudarek zgodovini. V letu 1847 so sprejeli nov poskusni učni načrt. Naslednje leto pa so gimnazije doživele temeljito preobrazbo, ki jo je vodil državni podsekretar von Feuchterleben in za njim Helfert. Šele julija leta 1849 je grof Thun s svojim nastopom spodbudil reformo šolstva. Zaradi še vedno močnih vplivov Ritterjevih nazorov se geografija na gimnazijah ni uspela popolnoma ločiti od zgodovine; to ji je uspelo le v nižjih dveh razredih in kot domoznanstvo v 4. in 8. razredih. Cilj geografskega pouka v nižjih gimnazijah je bilo pregledno »poznavanje zemeljskega površja po njegovih naravnih in političnih delih.« Julija leta 1856 je bil sprejet nov učni program za gimnazije. Natančno razdelitev geografske snovi v posameznih razredih je ministrstvo predpisalo avgusta leta 1871 in dodelilo geografiji posebne ure. Ker je bila matematična geografija prezahtevna za prve razrede, so se omejili na razumevanje zemljevida (branje in pisanje). Spremembe v učnem načrtu je ministrstvo sprejelo maja leta 1884. Razjasnili so položaj in obravnavanje matematične geografije. Za druge razrede so predpisali nadaljevanje obravnavanja snovi z geografsko širino in dolžino, za tretje razrede pa osvojitev pregledne predstave o matematični geografiji. Poudarek pa je bil predvsem na fizični geografiji. Prav tako so izdali nasvete za uspešno poučevanje v praksi. Leta 1892 je sledila nova sprememba učnega načrta. Snov matematične geografije v 2. in 3. razredih so omejili na gibanje in položaj Sonca nad obzorjem in pojasnjevanje podnebnih razmer v različnih pasovih. V 4. razredih so obravnavali gibanje ozvezdja podnevi in ponoči, s tem se je razširilo domoznanstvo na oba semestra. V višjih razredih so od maja leta 1884 morali prepustiti v 8. razredih

---

³⁷ Ciperle, Vovko, Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja, str. 56-57.

eno uro zgodovini, tako da je domoznanstvo imelo le še dve uri tedensko. V ostalih razredih ni bilo posebnega geografskega pouka. Vse do konca 19. stoletja je geografija na gimnazijah ostala z zgodovino enoten predmet. Pomemben vpliv na izboljšanje položaja geografije je imela tudi uvedba predmetnega poučevanje namesto prejšnjega razrednega.³⁸

- Realke

Na realkah je bilo preoblikovanje predmetnika izvršeno že pod grofom Thunom, čeprav so z reformo poizkušali že pet let prej. V trirazrednih nižjih realkah so geografijo in zgodovino poučevali 10 ur tedensko, v dvorazrednih podružničnih nižjih realkah pa 4 ure, in sicer geografijo z zgodovinskimi noticami. V trirazrednih višjih realkah so splošni zgodovini in pregledu statistike namenili 9 ur tedensko. Za cilj nižjih realnih šol so postavili pregledno poznavanje zemeljskega površja po njegovih naravnih in političnih delih ter po njegovih pomembnih trgovskih in obrtnih značilnostih, podrobnejše poznavanje avstrijskih dežel po njihovem zgodovinskem razvoju, tedanjem obrtnem in trgovskem stanju, s posebnim poudarkom na domači deželi.³⁹

Za cilje nadrealnih šol so postavili razširjen pouk geografije, podrobno poznavanje tedanjega položaja Avstrije, s posebnim poudarkom na domači deželi. Še posebej so poudarili osvojitve branja zemljevida. Ostale značilnosti (predmetni pouk, učbeniki in učila) so bile podobne kot na gimnazijah. Ko so bile kasneje nižje realke podaljšane za eno leto (skupaj štiri leta), so podaljšali tudi pouk geografskih vsebin. Leta 1870 je bil učni načrt v Alpskih deželah, Šleziji in Bukovini spremenjen (na Češkem šele leta 1874). Nekoliko so skrčili učne cilje za realke. Za skupni cilj realk so precej nedoločeno predpisali celovito spoznanje geografske vede. Leta 1879 je prosvetno ministrstvo uvedlo učne cilje za realke v avstrijskih deželah. Za nižje realke so kot učni cilj navedli poznavanje naravnih razmer na zemeljskem površju in politično ureditev s posebnim poudarkom na Avstro-Ogrski monarhiji. Za popolne realke so kot učni cilj navedli poznavanje topografskih razmer in najpomembnejših fizikalnih pojavov na zemeljski

---

³⁸ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 5-7.

³⁹ Prav tam, str. 7.

površini, poznavanje dežel in narodov s posebnim poudarkom na Avstro-Ogrski monarhiji. Zahtevali so, da se vadi risanje zemljevidov na podlagi stopinjske mreže v vseh razredih, kar se v gimnazijah ni zahtevalo. Med 5. in 7. razredom je ostala geografija povezana z zgodovino. Za realke so oktobra leta 1881 (za gimnazije leta 1884) predpisali navodila za poučevanje, ki so imela zanje enak pomen kot kasnejša za gimnazije. Z njimi so namreč izboljšali in razjasnili položaj geografije. Aprila leta 1898 so z ukazom ministrstva končno uvedli enake omejitve geografskega pouka na realkah, kot na gimnazijah. Tako so za učni cilj navedli osvojitve poznavanja oblike in velikosti Zemlje, navidezno gibanje Sonca, pregledno poznavanje naravnih razmer zemeljskega površja, prebivalstva in držav s posebnim poudarkom na Avstro-Ogrski monarhiji in razumevanje zemljevidov. Odslej je bil učni načrt za realke in gimnazije od prvega do četrtega razreda, usklajen. V petih razredih je obravnavanje antične zgodovine odvzelo precej ur geografiji, v sedmem razredu pa so ponovili geografijo Avstro-Ogrske ter ji dodali statistične primerjave z ustrezno velikimi evropskimi državami.⁴⁰

2.1.3 Višje šole, univerze ter inštituti

- Višje šolstvo

Na področju višjega šolstva so po ukinitvi francoskih centralnih šol obnovili liceje v Ljubljani, Celovcu in Gorici. Liceji so se od univerz razlikovali po tem, da niso imeli pravice podeljevati rigorozov in doktorskih naslovov, poleg tega pa so bili omejeni le na manjše število študijev. Na licejih je potekal dvoleten filozofski študij (matematika, fizika, filozofija), ki je bil potreben za vsak nadaljnji študij ter štirileten teološki študij. Za univerzitetni študij je bilo po opravljenem dvoletnem filozofskem študiju na liceju treba izdelati še tretji letnik tega študija na univerzi. Latinščina in nemščina sta bila učna jezika, medtem ko je bila za slovenski jezik ustanovljena stolica na ljubljanskem in graškem liceju. Leta 1849 liceje ukinejo.⁴¹

---

⁴⁰ Prav tam, str. 7-8.

⁴¹ Šverc, Mežan, Škrinjar, Barle, Rustja, Okoliš, Švalj, Filipčič, Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri, str. 39.

- Univerze

Na Dunajski univerzi so bile v humanistične študije vključene geografske vsebine že vse od njene ustanovitve, vendar je bilo prvo profesorsko mesto za geografijo odprto šele leta 1851. Na to mesto je bil postavljen samouk Friederich Simony, ki je ustvaril tudi prvi geografski kabinet. Pomembni geografi na dunajski univerzi so bili še: Adolf Schmidt, Vincec Fereri Klun, Josef Lorenz, Julius Hann (direktor cesarskega centralnega zavoda za meteorologijo in zemeljski magnetizem), Wilhelm Tomaschek (historični geograf), Albrecht Penck (ustanovil Geografski inštitut in Geografsko društvo dunajske univerze) in drugi.⁴²

Druge avstrijske univerze so precej kasneje sledile dunajski. Graška univerza je imela prav tako veliko znanih geografov; Roberta Röslerja, Wilhelma Schmidta, Wilhelma Tomascheka ter Eduarda Richterja (fizični geograf in raziskovalec Alp). V Pragi je kot redni profesor poučeval Wilhelm Ritter von Grün, ki ga je nasledil Oskar Lenz (geolog in popotnik po Afriki). Prav tako so tudi ostale znane univerze (Innsbruck, Czernowitz, Krakov in Lvov) slovele po geografskih strokovnjakih.⁴³

- Geografski inštituti

Ustanovljeni so bili le na Dunaju, v Pragi in Gradcu. Veliko je bilo tudi raziskovalnih mest za geologijo, meteorologijo, klimatologijo in etnologijo. Na tehničnih visokih šolah so zemljepis poučevali le na Dunaju. Samostojno pa se je geografija poučevala tudi na višjih in visokih šolah za izobraževanje oficirjev (Cesarska vojaška šola na Dunaju, Cesarska tehnična vojaška akademija na Dunaju, Cesarska vojaška akademija v dunajskem Novem mestu, Cesarska pomorska akademija na Reki in Cesarska pehotna akademija v Budimpešti).⁴⁴

---

⁴² Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 4.

⁴³ Prav tam, str. 4-5.

⁴⁴ Prav tam, str. 5.

2.2 RAZVOJ KARTOGRAFIJE IN PRIKAZ SLOVENIJE NA ZEMLJEVIDIH V 19. STOLETJU

19. stoletje je prineslo pomemben razvoj kartografije. Povečalo se je število topografskih podatkov, saj so napredovala astronomska in geodetska merjenja, ki so omogočala zelo natančno določitev geografske lege. Politična napetost v Evropi je pospešila izdelavo kart za vojaške potrebe. Iznajdbe v tiskarstvu pa so omogočile tiskanje kart v barvah in v velikih nakladah.⁴⁵

Geografija je na prehodu iz 18. v 19. stoletje prehajala od opisovanja domačih pokrajin v potopisnih delih k znanstvenemu preučevanju posameznih naravnih in družbenih pojavov v pokrajini. Zato so bila zanjo pomembna raziskovanja naravoslovca Henrika Freyerja (1802-1866). Izdal je *Zemljevid vojvodine Kranjske*. Zemljevid na šestnajstih listih v merilu 1 : 115.000 je postopoma izhajal v letih 1844-1846, na njem pa je bilo veliko krajevnih imen v slovenskem in nemškem jeziku.⁴⁶

Avstro-Ogrska je razmeroma zgodaj dobila topografsko karto. Izdelana je bila v merilu 1 : 144.000. Med leti 1818 in 1827 je potekala Franciscejska izmera katastra, na podlagi katere so naredili karto v merilu 1 : 2880. Šlo je za prikaz rabe tal za davčne namene. Med leti 1869 in 1887 pa so začeli z novo izmero, Franciscejsko-jožefinsko, na osnovi katere so publicirali topografske karte v merilu 1 : 25.000 (t.i. Originalkarte), 1 : 75.000 (standardna topografska karta t.i. Spezialkarte) in 1 : 200.000 (t.i. Generalkarte). Karte so imele relief upodobljen s črticami ter so bile enobarvne – črne. Od leta 1891, ko so na mednarodnem geografskem kongresu v Bernu sprejeli zamisel o mednarodni karti sveta v merilu 1 : 1.000.000 (milijonska karta), pa so posamezne države začele postopoma prilagajati edicije svojih topografskih kart tej novi zamisli.⁴⁷

---

⁴⁵ Igor Vrišer, Uvod v geografijo, oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1998 (v nadaljevanju Vrišer, Uvod v geografijo), str. 62.

⁴⁶ Jerneja Fridl, Oris razvoja kartografije in geografije, Uroš Horvat, Osnove kartografije za geografe I., študijsko gradivo pri predmetu Uvod v geografijo, oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, Maribor 2003 (v nadaljevanju Fridl, Oris razvoja kartografije in geografije), str. 23.

⁴⁷ Vrišer, Uvod v geografijo, str. 63.

Prvi zemljevid z izključno slovenskimi imeni krajev je pripravil šele Peter Kozler (1824-1879). Raziskoval je meje poselitve Slovencev v Istri, na Goriškem, Koroškem in Ogrskem ter v delu *Kratek slovenski zemljopis* (1854) opisal slovensko etnično ozemlje. Na podlagi zbranega gradiva je pripravil *Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin*.⁴⁸

Zemljevid Slovenske dežele in pokrajin sodi med izjemno pomembna dela, ki so nastala v zvezi s političnim programom Zedinjena Slovenija. Uvrščamo ga med svetinje in najpomembnejša znamenja slovenskega naroda. Poleg izrecno zapisanega imena Slovenska dežela, zemljevid predstavlja tudi prvi prikaz celotnega tedanjega slovenskega narodnostnega ozemlja in prvi zemljevid s tiskanimi slovenskimi zemljepisnimi imeni. Zemljevid so pred izdajo leta 1853 prepovedali. Preden je naposled le uzrl luč sveta, so ga še dvakrat prepovedali.⁴⁹

---

⁴⁸ Fridl, Oris razvoja kartografije in geografije, str. 23.

⁴⁹ Dimitrij Kebe, Andrej Šiško, Peter Kozler in *Zemljevid slovenske dežele*, Amalietti & Amalietti, Ljubljana 2013 (v nadaljevanju Kebe, Šiško, Peter Kozler in *Zemljevid slovenske dežele*), str. 86.

3 BLAŽ KOCEN

3.1 BLAŽ KOCEN - ŽIVLJENJE

Blaž Kocen je bil rojen na Hotunju pri Ponikvi⁵⁰ 24. januarja 1821 kot kmečki sin Martina Kocena iz Žusma in Helene Zdolšek. Mati Helena (rojena Prašnikar in prvič poročena Zdolšek) se je primožila na Hotunje iz Lokarij in se drugič poročila z Martinom Kocenom. V prvem zakonu je rodila hčer Urško, ki je ostala na domačiji na Hotunju. Marija, Blaževa mlajša sestra, se je poročila na Sladko goro k družini Sitar. Njena hči Roza, Blaževa nečakinja, pa se je poročila k potomcem pobeglega Napoleonovega vojaka, ki so se pisali Komplet ter rodila kar 14 otrok. Med njimi je bila tudi Jožefina Štefanija Komplet, poročena Sever, ki je možu pomagala ustanoviti slovensko prosvetno društvo v Zagrebu. Kasneje je zaslovela kot mladinska pisateljica in pravljíčarka (literarno ime Sonja Sever).⁵¹

Blaž Kocen si je s pridnim učenjem v prvih razredih enorazredne osnovne šole (trivialke) na Ponikvi (1828-33), poučeval ga je Jurij Bradač, omogočil nadaljnje šolanje. Že kot fantič je blestel pri risanju, kar je bila odlična podlaga za njegovo kasnejše kartografsko delo. Močno se je zanimal tudi za naravoslovje in zgodovino. Zgledoval se je po slavnem sokrajanu Antonu Martinu Slomšku.

---

⁵⁰ Ponikva leži v severovzhodnem delu občine Šentjur, na 33 km². V naselju z okolico prebiva 2370 (leto 2002) ljudi. Tod so se ljudje naselili že v kameni dobi, na kar kaže kamnita sekira, najdena v Slatini pri Ponikvi. Izkopanine kažejo tudi na prisotnost Rimljanov. Prvi zapis Ponikve je iz leta 1203 (Gundafarus de Ponichi officialis). Cerkevno je Ponikva leta 1751 pripadala goriški škofiji, leta 1787 pa lavantinski. Po več fevdalnih tujih lastnikih se od plemenitih posestnikov graščine zadnji omenjajo Auffahrti. Leta 1947 je graščina žal pogorela, kasneje pa so jo tudi porušili. Vila Rosenau, nekdanja sodnija, ki jo je zgradil Aleksander Guggenthal, pa stoji še danes. V srednjem veku je Ponikva kar trikrat trepetala pred Turki. Leta 1846 je Ponikva postala ena od železniških postaj med Dunajem in Trstom ob Južni železnici. Začetki šolstva na Ponikvi segajo v leto 1786, prva novo šolsko zgradbo pa so zgradili leta 1812. Konec 19. stoletja se je ta štirirazredna šola imenovala Jubilejna mešana ljudska šola Franca Jožefa I. Leta 1929 je šola postala osemrazredna. V letu 2007 je bila odprta nova šola, ki se imenuje po Blažu Kocenu. Pomembne osebnosti rojene na Ponikvi ali v okolici so: škof Anton Martin Slomšek, leksikograf in slovničar Mihael Zagajšek, geograf in kartograf Blaž Kocen, geolog in naravovarstvenik Stanko Buser ter gledališka in filmska igralka Štefka Drolc.

Dr. Ana Vovk Korže, Tomislav Golob, Učne poti po Ponikvi: kraška vodna učna pot Stanka Buserja, pot treh znamenitih ponkovških mož, Turistično olepševalno društvo Ponikva, Ponikva 2010 (v nadaljevanju Vovk Korže, Golob, Učne poti po Ponikvi), str. 4.

⁵¹ Pripovedovanje in zapisi Slave Kovačič.

Slika 1: Ponikva

Vir: Polonca Planko (22.04.2014)

Z uspešnim učenjem si je Blaž uspel pridobiti štipendijo lokalnega trgovca Grablerja za nadaljnje šolanje na okrožni glavni šoli v Celju, kjer je opravil četrti razred. Z odliko je nato končal tedanjo šestletno celjsko gimnazijo (1834-39), na kateri je kasneje začel tudi svojo učiteljsko pot. Nato je odšel za dve leti na graški licej (1839-41) in kasneje na študij teologije v Celovec (1841-45). Tam je začel uporabljati ime **Blasius Kozenn**, pod katerim je tudi zaslovel. Vzrok za preimenovanje je v enem izmed profesorjev, ki ga je nenehno klical Kócen (to ga je neprijetno spominjalo na steblo zeljnate glave). Pri Sv. Andražu v Labotski dolini so ga 1. avgusta 1845 posvetili v duhovnika, saj si je tam med študijem našel podpornika (starejši kmečki par brez otrok). Kaplanoval je v več štajerskih krajih, precej blizu domače vasi. Najdlje, več kot dve leti (1845-47), je služboval v Šentrupertu nad Laškim pri župniku Jožefu Rozmanu, nato pa še dve leti v Šoštanju in eno leto v Rogatcu. Cerkvena služba mu ni nudila tistega zadovoljstva, ki ga je iskal, in mu tudi ni omogočala izkoristiti vsega njegovega talenta. Čeprav je ostal duhovnik vse do svoje smrti, je kasneje le še redko maševal.⁵²

Velika avstrijska šolska reforma leta 1849 je zaradi širitve programa zahtevala precej novih učiteljev, zato je država novačila tudi duhovnike. Kocen je, čeprav s

---

⁵² Jurij Kunaver, Blaž Kocen 1821 – 1871: Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov, Slovenska matica, Ljubljana 2009 (v nadaljevanju Kunaver, Blaž Kocen), str. 22.

pomanjkljivo izobrazbo, sprejel izziv in nastopil položaj nadomestnega učitelja na svoji nekdanji gimnaziji v Celju. V Celju je bila pred tem le 6-letna nepopolna gimnazija. Občina je zbrala 8000 goldinarjev in razširila gimnazijo v 8-letno. Zelo pomembno vlogo je imel tudi Slomšek, ki je za ta namen sam prispeval 1000 goldinarjev. Kocen je poučeval matematiko in naravoslovje oz. fiziko. Že v Celju je precej pozornosti posvečal izboljševanju šolskih pripomočkov za pouk in pri tem sodeloval celo z lokalnim strugarjem.⁵³

Kmalu za tem je Kocen eno leto nadaljeval študij na Fizikalnem inštitutu na Dunaju. Njegov sošolec je bil tudi kasnejši pionir genetike Gregor Mendel. Oktobra leta 1853 je Kocen diplomiral z odliko iz matematike, fizike in prirodopisa ter si tako pridobil ustrezno izobrazbo za učitelja. Diplomiral je pri enem najbolj znanih fizikov tistega časa in avtorju prve mikroskopske fotografije na svetu, Andreasu von Ettingshausnu. Ta je kasneje postal rektor dunajske univerze in ga je na čelu Fizikalnega inštituta nasledil naš rojak Jožef Stefan, ki je na istem inštitutu študiral le malce za Kocenom.⁵⁴

Jeseni je odšel v Ljubljano, kjer je prebival v hotelu pri Maliču, kjer se je družil z liberalnimi prirodoslovci (Dežman, Miteis). Sodeloval je pri prvih publikacijah Muzejskega društva za Kranjsko, tam je imel predavanje o razvoju astronomije. Bil pa je tudi kustos »prirodoslovno-poljedelskega« kabineta na gimnaziji, ki ga je pridno oskrboval z novimi učili. Ravno takrat se je verjetno navdušil nad geografijo. V Ljubljani je bil precej skeptičen do tedaj prebujajočega se slovenskega narodnega gibanja, kar pa se je kasneje spremenilo. V svojih delih je namreč posebno pozornost posvetil Slovencem, slovenskim zemljepisnim imenom in njihovim narodnostnim mejam. V Ljubljani je učil do leta 1855, ko je predvsem zaradi zdravstvenih razlogov (težave z dihali) sprejel službo v Gorici.⁵⁵

Kmalu je napredoval v stalnega profesorja in začel s svojim znanstvenim delom (opazoval je podnebne značilnosti Gorice). V Gorici je stanoval na trgu Travnik in ves svoj prosti čas preživel ob geografskih knjigah, kartah in atlasih. Poleti leta

---

⁵³ Kunaver, Blaž Kocen, str. 22.

⁵⁴ Prav tam, str. 22.

⁵⁵ Prav tam, str. 22-23.

1858 je bil premeščen na Moravsko v Olomouc, kjer je na nemški gimnaziji, poleg matematike in naravoslovja, poučeval še latinščino, grščino in geografijo. Tukaj se je odvijalo Kocenovo najbolj plodno obdobje, saj je sodeloval z Eduardom Hölzlom. Po Hölzlovih besedah je bil Kocen v šestdesetih letih 19. stoletja strokovni vodja njegove založbe in eden najbolj uglednih šolnikov v tedanji državi. Imenovan je bil celo v državni prosvetni svet leta 1863, ki pa na žalost ni zaživel tako, kot si je predstavljal njegov pobudnik, Miklošič. Kljub temu je pripravil izhodišče velike šolske reforme leta 1869.⁵⁶

Obilica dela in bolezen sta povzročila, da je leta 1863 Kocen odšel na enoletni bolniški dopust. Leta 1870 se je, star komaj 49 let, upokojil. Preselil se je na Dunaj in svoj prosti čas izkoristil za študijsko izpopolnjevanje iz kartografije in geografije. Na Dunaj se je preselila tudi založba, ki jo je tako lažje nadziral. Žal pa sta naporen življenjski tempo in krhko zdravje pripeljala k prezgodnji smrti. 29. maja 1871 je umrl na Dunaju v predmestju Hernals (danes 17. okrožje). Umrl je dobesedno sredi dela v tedanji Stiftgasse 28 (danes Geblergasse). Vzrok smrti ni povsem pojasnjen, vendar je najverjetneje šlo za grižo ali tifus. Pokopan je bil na hernalškem pokopališču Friedhof.⁵⁷

3.2 SPOMINI NANJ

Kocen kot človek. Že kot otroka ga je privlačila narava. V bližnjem gradu si je postavil barako, poznal in preučeval je zdravilne rastline, oponašal ptice in jih vabil v svojo bližino. Kot srednješolec, skromen kmečki fant, je doživel zasmehovanje. Znana je prigoda, ko si je iz več starih izprošenih frakov sam sešil novo suknjo. Bil je nemirnega duha, bolj vase zaprt. Veliko je potoval, opazoval in zapisoval. Imel je dobro razvite ročne spretnosti, lepo je risal. Na enem izmed potovanj se je seznanil z dobrotniki iz Sv. Andraža na Koroškem, ki so ga podpirali, a vedno se je rad vračal k materi in skrbel zanjo. Živel je samotarsko in zato so ga imeli za čudaka. Opisujejo ga kot strogega, celo čemernega profesorja, a kljub vsemu človeka dobrega srca. Uporabljal je izključno nemški jezik in v času slovenskega narodnega prebujanja ni pokazal večjega zanimanja za

---

⁵⁶ Prav tam, str. 23.

⁵⁷ Rožle Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, Občina Šentjur, Šentjur 2007 (v nadaljevanju Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo), str. 17.

narodnostno vprašanje. Šele pod vplivom moravskih Čehov je spremenil stališče. Njegovi interesi so bili naravoslovje in kartografija, manj so ga zanimala družbeno-politična vprašanja.⁵⁸

Anekdota iz časa druge svetovne vojne:

Nekega dne se je sredi vojne vihre na malce odmaknjeni Zdolškovi domačiji pri Kocenovi rojstni hiši, ki je takrat še stala, ustavila nemška patrolja. Vojaki so se posedli za mizo in začeli dražiti hišnega gospodarja, starega Zdolška – Blaževega nečaka:

»No, gospodar, a nas imate kaj radi?«

»Tako me vprašujete, kot bi ženska spraševala moškega,« je odgovoril gospodar.

»No, pa saj nas morate čislati, saj smo vam vendar prinesli kulturo!«

Gospodar, je slišal te besede in hitro smuknil v hišo. Iz nje je, poleg vina seveda, prinesel še velik Kocenov atlas in vprašal:

»Poznate tole?«

»Kako da ne, veliko delo, velikega znanstvenika, ki je živel na Dunaju...«

»No, rodil pa se je tule!« jim je podkuril Zdolšek.⁵⁹

Sonja Sever: Opis Kocenove rojstne hiše

»Šli smo pogledat hišo. Ona ni bila ravno majhna, v Kocenovi dobi je bila največja v tem kraju. Meni je takoj padlo v oči: hiša je imela po celi dolžini ozko, odprto hodišče, pokrito s podaljšano streho hiše. Hodišče je bilo zaščiteno proti volkovom z železno ograjo. Stari Zdolšek je odklenil vežna vrata in mi smo vstopili v vežo. Ta je bila dolga in se je končala s kuhinjo. Tedaj je odklenil desna vrata, ki so vodila v veliko sobo. To je bila družinska soba. Bila je lepo svetla in imela več majhnih okenc, ki so bila tudi zaščitena z železno ograjo. Čudila sem se ogromni kmečki peči, tako velike še nikoli nisem videla, zavzela je četrt sobe. Zdolšek je tedaj tolmačil, kako se je ta ogromna peč kurila. Zunaj na dvorišču so bila vrata od peči in vanjo so porinili kar celo drevo. Potem nam je pokazal še eno sobo, ki je bila levo od veže. 'To pa je porodilna soba' je rekel, 'tu so se rodili vsi stari Kocenovi.' Porodilna soba ni bila velika, v njej je stala velika zelo

---

⁵⁸ Pripovedovanje in zapisi Slave Kovačič.

⁵⁹ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 20.

solidno grajena postelja. Ta hip me je obšlo nenavadno toplo čustvo. Spomnila sem se dobre mame 'tukaj od tukaj si bila doma, mamica' in oči so se mi zasolzile.'

Slika 2: Kocenova spominska hiša na Hotunju

Vir: Polonca Planko (22.04.2014)

Šli smo ven se ustavili pred hišo in gledali na spominsko ploščo, ki je bila pričvrščena desno zgoraj. Zdolšek je dejal: 'Sedaj vam bom pa povedal. To kaj mi je moj stari oče povedal in kaj mu je zopet njegov stari oče povedal, kakšen je bil ta vaš prastric. Kocen je že kot fant bil zelo nenavaden. Otroci in mladina so ga imeli zelo radi in so vedno iskali njegovo družbo. Posebno radi so se ga držali, če je šel v gozd. Zakaj on je znal oponašati krike in klice raznih živali in te so se potem približevale. Potem je tudi vedno izkopaval razne rastline in cvetlice in jih nosil domov. Doma jih je posadil v lončke in postavil na okna. Rekel je tedaj, da hoče videti, kako mesečina deluje na rastlinstvo. Mladina je od njega mnogo zanimivega slišala in se naučila. Zakaj on je mnogo vedel, bil zelo napreden in je zelo mnogo tudi čital.' Sonce je kazalo, da moramo domov, zahvalili smo se staremu Zdolšku in se vrnili v Celje. Takrat je rodna Kocenova hiša še stala, toda sedaj je ni več, tako kot starega Zdolška, starost je oba zlomila. Sedaj stoji tam, kjer je nekdaj stala hiša spomenik od kamna in na spomeniku je tista spominska

plošča, ki je bila prej na hiši. Na Ponikvi imajo sedaj prelepo veliko moderno šolo, ki se imenuje Kocenova šola.»⁶⁰

3.3 DELA

Blaž Kocen je bil v svojem delu velik individualist, saj je vse ogromno delo, ki ga je opravil, naredil sam brez pomočnikov v enem samem dobrem desetletju, ki je bilo zaradi izrednih naporov tudi zadnje v njegovem življenju. Po prepričanju je spadal med bolj svobodomiselnih duhovniško strujo, med t.i. jožefince, imel ostro pero ter je le redko maševal in bil zato slabo zapisan v vodilnih slovenskih cerkvenih krogih.⁶¹

3.3.1 Učbeniki

Čeprav je Kocen danes najbolj znan po svojih atlasih, je s svojim delom začel pri geografskih učbenikih:

- *Osnove geografije (Grundzüge der Geographie)*

Prvi Kocenov učbenik je izšel v Gorici leta 1858 pri založbi Hartleben in obsega 86 strani. Vse naslednje izdaje so izšle pri založbi Hölzl na Dunaju in v Olomoucu. Po 4. izdaji sta začela izhajati dva ločena predelana in dopolnjena učbenika, in sicer eden za nižje in drugi za srednje šole.⁶²

Učbenik je poskušal na enostaven način pojasniti naslovno temo in je obsegal najprej tematiko iz matematične geografije, sledila je fizična in nato še politična geografija. Poudarek je bil na vajah pri pouku in v ta namen je bilo priloženih kar 42 lesorezov. Prvo izdajo tega dela hranimo tudi v naši Narodni in univerzitetni knjižnici (NUK). Druga izdaja, ki je izšla tri leta kasneje, je ostala nespremenjena. Tretja pa je izšla med leti 1862 in 1866. Bistveno razširjena pa je bila četrta izdaja, ki je obsegala več kot dvesto strani. Izšla je leta 1867. Razširjen je bil politični del, posebno o Avstriji, nemških deželah in Evropi. Dodana sta bila »Anhang für einen intensivern Unterricht« (dodatek za intenziven pouk) in register. Istega leta je izšel tudi separat tega dela z naslovom »Politische

---

⁶⁰ Sonja Sever v pismu Slavi Kovačič, po letu 1972.

⁶¹ Kunaver, Blaž Kocen, str. 25.

⁶² Dr. Stanislav Južnič, Blaž Kocen in začetki pouka geografskih vsebin ter geografije med Slovenci: katalog razstave, Slovenski šolski muzej, Ljubljana 2007 (v nadaljevanju Južnič, Blaž Kocen), str. 80.

Geographie von Central-Europa«, ki je obsegal le pregled tega dela Evrope. Zadnja izdaja je izšla v letu Kocenove smrti. Bila je že precej skrčena (104 strani) in je bila namenjena za meščanske šole in prve razrede srednjih šol. Vsebovala je 27 lesorezov.⁶³

- **Vodič po geografiji** (*Leitfaden der Geographie*)

Leta 1868 se je Kocen odločil, da srednje šole potrebujejo poseben učbenik. Vodič po geografiji je izšel na skoraj 200 straneh z 27 lesorezi in s 64 poglavji. Razdelitev poglavij je bila podobna kot pri učbeniku Osnove geografije: začel je z matematično geografijo, nato s fizično geografijo in nato koncu z družbeno oz. politično geografijo, ki je obsegala kar tri četrtine učbenika. Ta del je bil namenjen pregledu družbene geografije po celinah s posebnim poudarkom na avstrijskem cesarstvu in njegovih deželah ter Nemčiji. Po Kocenovi smrti so njegovi nasledniki (Alois Vogel in Konrad Jarc) učbenik razdelili na štiri dele, ki so kasneje izhajali celo ločeno, in sicer kot Splošna geografija, Specialna geografija, Geografija in statistika avstro-ogrske monarhije in zgodovina, geografija in statistika avstro-ogrske monarhije. Predvsem družbeni del je bil kasneje močno spremenjen, razširjen in dopolnjen. Vseeno je učbenik do zadnje 11. izdaje v letu 1898 izhajal pod Kocenovim imenom.⁶⁴

- **Zemljepis za ljudske šole** (*Erdbeschreibung für Volkssculen*)

Ta učbenik je izšel leta 1869, ko so geografijo v osnovni šoli začeli poučevati kot poseben predmet. Vsebina je bila v primerjavi z Osnovami nekoliko skrčena in je vsebovala 10 lesorezov na 80 straneh. Do leta 1878 je izšlo 11. izdaj, vsebina pa je bila v vsaki nekoliko posodobljena. Prva izdaja je ohranjena tudi v našem NUKu. Leta 1876 je izšla še češka izdaja in leta 1877 še Lapajnetova slovenska izdaja, ki je popravljena izšla še leta 1879.⁶⁵

---

⁶³ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 41.

⁶⁴ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 33.

⁶⁵ Južnič, Blaž Kocen, str. 80.

- *Avstro-ogrška monarhija za pouk geografije (Die Österreichisch-ungarische Monarchie für den geographischen Schulunterricht)*

Zadnji Kocenov učbenik je izšel tik po njegovi smrti v letu 1872. Žal ga ni uspelo popolnoma dokončati, zato ga je dopolnil in dokončal dr. Ferdinand Krautschneider. Razdeljen je bil na tri dele. Prvi del je namenjen splošnemu zgodovinskemu in geografskemu pregledu, ki je vključeval površje, tla, vodovje, podnebje, poljedelstvo, živinorejo, rudarstvo, industrijo, trgovino, poselitev in državno ureditev. Drugi del je obsegal pregled avstrijskih dežel, tretji pa pregled ogrskih dežel. Učbenik tržno ni bil zelo uspešen, saj ni doživel nobenega ponatisa.⁶⁶

Preglednica 1: Kocenovi učbeniki

naslov	število izdaj v letih 1858-1871	število poznejših izdaj	skupaj
<i>Osnove geografije</i>	5	0	5
<i>Vodič po geografiji</i>	2	19	21
<i>Zemljepis za ljudske šole</i>	4	10	14
<i>Avstro-ogrška monarhija</i>	0	1	1
skupno število izdaj	11	30	41

Vir: Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 28.

3.3.2 Stenski in ročni zemljevidi

Danes so ohranjeni le še redki stenski in ročni zemljevidi, še posebej to velja za njegova prva dela, ki so nastala celo pred atlasi in so imela vlogo kartografskega uvajanja in brušenja Kocenovega nedvomnega risarskega talenta. Izhajali so v nemškem, madžarskem, češkem in poljskem jeziku. O kvaliteti teh kart veliko pove že dejstvo, da so ostale v uporabi še več desetletij po Kocenovi smrti. Slovele so predvsem po izredno nazorno prikazanem reliefu in racionalni naselbinski mreži.⁶⁷ Ker na nobenem ni zabeleženo leto izida, je težko natančno

⁶⁶ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 36.

⁶⁷ Kunaver, Blaž Kocen, str. 35.

ugotoviti, kdaj so pravzaprav izšli. Datacija je lahko le posredna, prek reklamnih objav na platnicah učbenikov, stanja železniškega omrežja in seveda razmejitev držav ter njihovih sestavnih delov. Zagotovo so izšli naslednji:

- *Zemljini polobli (Planigloben oz. Halbkugeln der Erde),*
- *Evropa (Europa),*
- *Šolski stenski zemljevid avstro-ogrske monarhije (Schulwandkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie),*
- *Palestina (Palästina),*
- *Kraljevina Češka (Königreich Böhmen),*
- *Moravska in Šlezija (Mähren und Schlesien),*
- *Spodnja Avstrija (Niederösterreich),*
- *Zgornja Avstrija (Oberösterreich),*
- *Koroška (Kärnten),*
- *Štajerska (Steiermark),*
- *Zgornja Avstrija in Solnograška (Oberösterreich und Salzburg).*⁶⁸

Vsi ti zemljevidi so pri Hölzlu izšli tudi kot pomanjšani namizni zemljevidi. Izšli so še zemljevidi *alpskih dežel, avstrijskih alpskih dežel* ter domovinski zemljevidi *vseh dežel cesarstva, Švice, Bavarske, Württemberga* in *Badna*. Žal so Kocenovi namizni zemljevidi zelo redki in najslabše ohranjeni. Izbira zemljevidov jasno kaže, da je imela založba Hölzel namen prodreti tudi na švicarsko in nemško tržišče. Izdani so bili namreč tudi nekateri regionalni Kocenovi zemljevidi:

- *Zemljevid Zgornje Avstrije in Solnograške z višinskimi pasovi (Höhenschichtenkarte von Ober-Österreich und Salzburg),*
- *Priročni zemljevid Češke (Handkarte von Böhmen),*
- *Priročni zemljevid Moravske in Šlezije (Handkarte von Mähren und Schlesien),*
- *Priročni pregledni topografsko-politični zemljevid avstro-ogrske monarhije (Handkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie zur Übersicht der topographischen und politischen Einteilung),*

---

⁶⁸ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 28-29.

- *Orohidrografski zemljevid avstro-ogrske monarhije* (*Berg- und Flußkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie*),
- *Alpske dežele* (*Alpenländer*),
- *Avstrijske alpske dežele* (*Österreichische Alpenländer*).⁶⁹

Po letu 1869 so izhajali tudi domoznanski zemljevidi, ki so prikazovali dežele avstro-ogrske monarhije in tudi nekatere sosednje dežele. Izšli so:

- *Zemljevid Ogrske in sosednjih dežel* (*Karte von Ungarn und Nebenländer*),
- *Zemljevid Češke* (*Karte von Böhmen*),
- *Zemljevid Galicije in Bukovine* (*Karte von Galizien mit der Bukowina*),
- *Zemljevid dežel ogrske krone* (*Karte von Länder der ungarischen Krone*),
- *Zemljevid Moravske in Šlezije* (*Karte von Mähren und Schlesien*),
- *Zemljevid karpatskih dežel* (*Karte von Karpathenländer*),
- *Zemljevid Spodnje Avstrije* (*Karte von Nieder-Österreich*),
- *Zemljevid Zgornje Avstrije in Solnograške* (*Karte von Ober-Österreich und Salzburg*),
- *Zemljevid Štajerske* (*Karte von Steiermark*),
- *Zemljevid Koroške* (*Karte von Kärnten*),
- *Zemljevid Štajerske in Koroške* (*Karte von Steiermark und Kärnten*),
- *Zemljevid Kranjske z Istro* (*Karte von Krain mit Istrien*),
- *Zemljevid Kranjske, Istre, Goriške, spodnje Koroške in spodnje Štajerske* (*Karte von Krain, Istrien, Görz, unt. Kärnten und unt. Steiermark*),
- *Zemljevid Tirolske in Predarlske* (*Karte von Tirol mit Vorarlberg*),
- *Šolski zemljevid Bavarske* (*Schulkarte von Bayern*),
- *Šolski zemljevid Württemberga* (*Schulkarte von Württemberg*),
- *Šolski zemljevid Badna* (*Schulkarte von Baden*),
- *Šolski zemljevid Švice* (*Schulkarte der Schweiz*).⁷⁰

---

⁶⁹ Prav tam, str. 29.

⁷⁰ Prav tam, str. 29-33.

Za Slovence sta najbolj zanimiva Zemljevid Kranjske, Istre, Goriške, spodnje Koroške in spodnje Štajerske ter Zemljevid Štajerske in Koroške. Prvega bi lahko poimenovali kar Zemljevid slovenskih dežel, saj je v legendi jasno označena slovenska jezikovna meja, ki je ročno obarvana z modro barvo. Gotovo je bil spodbuda zanj znameniti Kozlerjev zemljevid. Žal pa so na njem skoraj vsa imena zapisana izključno v nemškem jeziku. Tudi na drugem zemljevidu najdemo obarvano slovensko jezikovno mejo. Oba zemljevida imata zelo podobni merili (prvi 1 : 1.040.000 ter drugi 1 : 1.000.000) in za mersko enoto razdalj avstrijske milje, saj je bil metrski sistem v Avstro-Ogrski zakonsko prevzet leta 1871 in uveden šele leta 1876. Oba zemljevida sta v NUKu označena z letnico »okrog 1865«. Prvi je verjetno nekoliko mlajši. NUKu ga je zapustil Simon Rutar, ki je na njem pustil veliko ročnih opomb. Sklepamo lahko, da je bil Rutar drugi lastnik zemljevida, saj na zemljevidu najdemo še opombe v nemškem jeziku. Pri prvem zemljevidu je kot litograf naveden Köke in ker na drugem zemljevidu tega imena ni, lahko sklepamo, da je nekoliko mlajši, saj je Köke konec 60. let 19. stoletja zapustil založbo Hölzl in ustanovil svoj litografski zavod. Pri dataciji obeh zemljevidov si lahko pomagamo tudi z železniškim omrežjem.⁷¹

3.3.3 Znanstvena dela

Delo *Podnebje Goriške (Das Klima von Görz)* je izšlo kot znanstvena študija v okviru Programa in poročila goriške gimnazije leta 1857. Kocen je eno leto opravljaj meteorološke meritve. Meril je temperaturo, zračni pritisk, padavinske in nevihtne dneve, vlažnost, oblačnost, količino padavin, izhlapevanje, veter in celo potrese. Vključil je tudi primerjavo s prejšnjimi opazovanji vremena v Gorici med leti 1781-88, ki so se izkazala za zelo nenatančna. Dobljene rezultate je nato primerjal s Trstom, Dunajem, Milanom, Prago in Kremsmünstrom. Primerjal je povprečne poletne in zimske goriške temperature s podobnimi po svetu. V delu opisuje kamnine, površje, vodovje, rastlinstvo in prst na Goriškem ter glede nanje in na podnebje tudi primernost za razne pridelke. Razčlenil je tudi vplive na goriško podnebje (geografska širina, površje, vetrovi,...) in jih ovrednotil.

---

⁷¹ Prav tam, str. 33.

Pozitivno je ocenil mile zime in dolgo rastno dobo, negativno pa pogosto in močno burjo. Zavzemal se je tudi za pogozdovanje Krasa.⁷²

3.3.4 Atlasi

Atlasi sicer niso bili začetek njegovega dela, so pa mu nedvomno prinesli slavo in prepoznavnost. Število njegovih izdanih atlasov je veliko. Od izida prvega do njegove smrti (1861-71) je izšlo skupaj kar 56 izdaj atlasov v nemškem, češkem, poljskem in madžarskem jeziku. Uspeh so doživeli zlasti na nemško govorečem področju, saj so kmalu povzdignili založbo Hölzel v eno izmed vodilnih v tedanji monarhiji. Skupno število vseh izdanih atlasov z njegovim imenom gre po grobih izračunih v nekaj milijonov izvodov v krepko preko 200 različnih izdajah in ponatisih.⁷³

Kocenovi atlasi:

- **Srednješolski atlas** (*Geographischer Schul-Atlas für die Gymnasien, Real- und Handels- Schulen der österreichischen Monarchie*)

Kocenov prvi atlas je izšel julija leta 1861 in je bil namenjen srednjim šolam. Bil je tržno najbolj uspešen. Njegova naslednika Neuer Kozenn Atlas in Kozenn Atlas izhajata še danes pri založbi Hölzel na Dunaju.⁷⁴

- **Mali geografski šolski atlas** (*Kleiner geographischer Schul-Atlas*)

Ta atlas je izšel jeseni leta 1862 in je bil namenjen različnim osnovnim šolam. Na začetku ni bil preveč uspešen, saj je drugo izdajo doživel šele čez šest let, k čemur je precej prispevalo dejstvo, da v nižjih šolah atlasi še niso bili obvezni. Takrat je izšel v treh različicah s po 6, 12 ali 18 listi in je izhajal do konca 70. let 19. stoletja.⁷⁵

- **Oro-hidrografski atlas** (*Oro-hydrographischer Atlas in 9 Karten*)

Izšel je leta 1864 in vsebuje osem listov fizičnih kart (Evropa, Azija, Amerika, Srednja Evropa, Alpske dežele – dvojni list, Češka, in sosednje dežele, Jugozahodna Nemčija in Karpatske dežele). Skupno vsebuje 10 kart. Leta 1870 je

---

⁷² Kunaver, Blaž Kocen, str. 25-26.

⁷³ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 23.

⁷⁴ Kunaver, Blaž Kocen, str. 27.

⁷⁵ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 27.

izšla druga izdaja, ki pa ni poznana, vendar je vsebovala 12 kart, enako kot tretja izdaja iz leta 1873, v katero je dodana karta severne Nemčije in Švice.⁷⁶

- ***Oro-hidrografski atlas Avstro-Ogrske monarhije*** (*Oro-hydrographischer Atlas der österreichisch-ungarischen Monarchie*)

Atlas je izšel samo v prvi izdaji. Obsega 12 kart kronskih dežel (Avstro-Ogrska, Spodnja Avstrija, Zgornja Avstrija, Tirolska, Štajerska, Koroška, Kranjska z Istro, Češka, Moravska s Šlezijo, Galicija in Ogrska). Gre za enega prvih regionalnih atlasov Avstro-Ogrske, ki pa ga ni uredil Kocen, saj je izšel po njegovi smrti leta 1873.⁷⁷

- ***Šolski atlas Avstro-Ogrske monarhije*** (*Schul-Atlas der österreichisch-ungarischen Monarchie*)

Ta atlas je bil zadnje Kocenovo delo, saj je izšel tik pred njegovo smrtjo leta 1870. Vseboval je karte avstro-ogrskih dežel in je bil ena pomembnih novosti. Bil je namreč regionalni šolski atlas in je bil namenjen predvsem domoznanstvu v nižjih razredih. Le prva izdaja je vsebovala posebno karto južnoslovenskih dežel, ki pa je v drugi izdaji iz leta 1875 ni več. Atlas je izhajal do leta 1882.⁷⁸

3.3.4.1 Kocenovi atlas izdani po njegovi smrti

Mnogi atlas in učbeniki so še naprej izhajali pod njegovim imenom, saj so se uveljavili kot uspešna tržna znamka. Izšli pa so tudi nekateri novi posebni atlas, ki so nosili ime pokojnega Blaža Kocena in so bili v veliki meri že delo njegovih naslednikov, predvsem Jarca, Umlauta in Haardta. Prav v tem se kaže izredno velik ugled Kocena v šolski geografiji v drugi polovici 19. stoletja:

- ***Šolski atlas za meščanske šole*** (*Geographischer Schul-Atlas für Bürger-Schulen in 26 Karten*),
- ***Atlas za vojaške šole ali Kocen-Sonklarjev*** (*Geographischer Schul-Atlas für die K.K. Militär-Bildungs-Anstalten*),
- ***Atlas za vojaške šole ali Kocen-Letoschekov*** (*Geographischer Schul-Atlas für die K.K. Militär-Bildungs-Anstalten*),

---

⁷⁶ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 60.

⁷⁷ Prav tam, str. 60.

⁷⁸ Južnič, Blaž Kocen, str. 75.

- *Kocen-Siebertov atlas za učiteljišča (Geographischer Schul-Atlas für den gebrauch an der Österreichischen Lehrerbildungs-Anstalten),*
- *Kocen-Güttenbergov atlas za glavne šole (Kozenn Atlas, ausgabe für Hauptschulen).*⁷⁹

3.3.4.2 Kocenovi atlasi v drugih jezikih

V češčini je skupaj do konca 1. svetovne vojne izšlo preko 20 izdaj in ponatisov Kocenovih atlasov. Od teh je bila dobra četrtina srednješolskih atlasov, ostalo pa še osnovnošolski mali, oro-hidrografski in atlas Avstro-Ogrske. Zelo znani so bili Kocenovi atlasi tudi na Hrvaškem, vendar so začeli izhajati šele konec 80. let 19. stoletja. Med 2. svetovno vojno je izšel osnovnošolski mali atlas, leta 1943 pa še srednješolski atlas. Slednji je izšel v kar 20 izdajah. Pri izdajanju je sodeloval tudi znani slovenski geograf Valter Bohinec. Glavni hrvaški sodelavci pa so bili Dobrilovič, Hranilović ter Milan Šenoa. Kocenove atlase so med obema vojnama uporabljali tudi slovenski srednješolci. V poljščini so Kocenovi atlasi izhajali vse do leta 1926. Tako je skupaj izšlo vsaj 23 izdaj in ponatisov. Najbolj se je uveljavil srednješolski atlas, ki je ostal najbolj priljubljen kar pol stoletja. Uspel je predvsem zaradi predelave Gustawicza. Srednješolski atlas je v zadnjih letih avstro-ogrske monarhije izhajal tudi v italijanščini, med leti 1904 in 1917. Skupaj so izšle 4 izdaje in ponatise. Še najmanj pa so Kocenovi atlasi uspeli v madžarščini. Prva izdaja srednješolskega atlasa, ki je imela tako kot češka in poljska preveden le uvodni del, jedro pa je ostalo enako kot pri nemški izdaji, je doživela mlačen odziv in kmalu so izdali popravljen verzijo. Kljub temu prodor na madžarski trg ni uspel. Srednješolski atlas tako v madžarščini ni več izhajal. Konec 60. let je Kocen poskusil še z malim osnovnošolskim atlasom, ki mu je dodal posebno karto Madžarske, vendar po treh izdajah od leta 1870 tudi ta ni več izhajal.⁸⁰

⁷⁹ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 65-66.

⁸⁰ Južnič, Blaž Kocen, str. 77-78.

Preglednica 2: Seznam Kocenovih atlasov glede na število izdaj v različnih jezikih med letoma 1861 in 2011

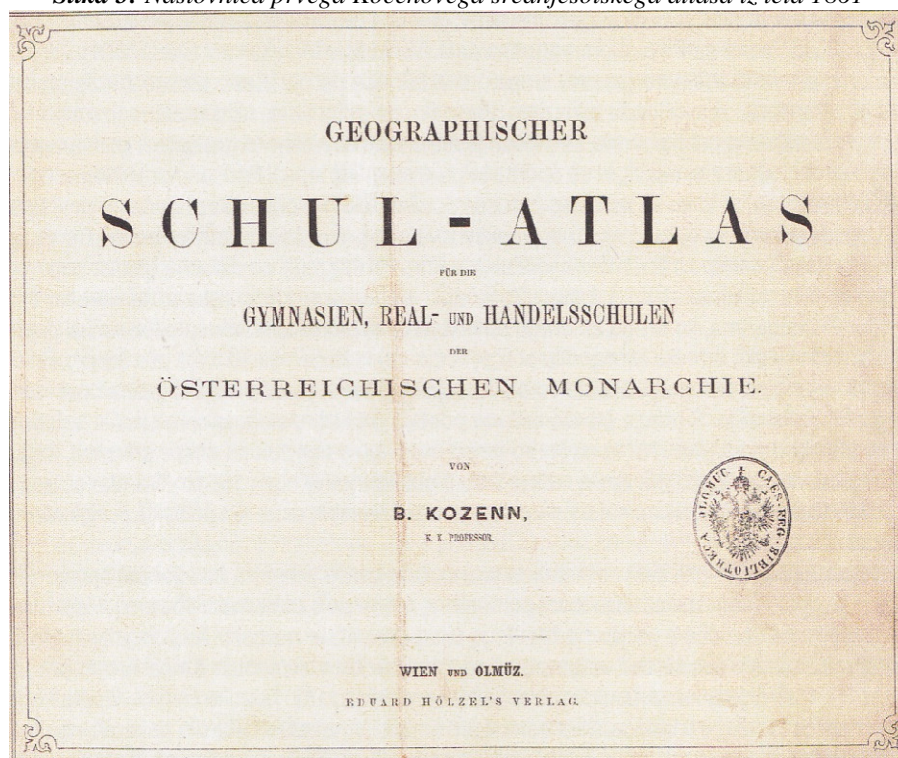
VRSTE / JEZIKI	nemški	češki	poljski	madžarski	hrvaški	italijanski	SKUPAJ
1. Srednješolski (1861-1978)	113	27	20	2	20	4	186
2. Oro-hidrografski (1864-1873)	3	1	-	-	-	-	4
3. Mali šolski s 6 kartami (1869)	1	2	1	1	-	-	5
4. Mali šolski z 12 kartami (1868-1876)	6	1	2	1	-	-	10
5. Mali šolski z 18 kartami (1868-1874)	3	1	2	1	-	-	7
6. Kocenov mali šolski z 8 kartami (1862)	1	2	-	-	-	-	3
7. Avstro-ogrski (1870-1882)	6	1	-	-	-	-	7
8. Oro-hidrografski avstro-ogrski (1873)	1	-	-	-	-	-	1
9. Za meščanske šole (1876-1896)	5	-	-	-	-	-	5
10. Kocen-Letoschkov (1889-1896)	5	-	-	-	-	-	5
11. Kocen-Seibertov (1885-1910)	4	-	-	-	-	-	4
12. Kocen-Sonklarjev (1876-1881)	7	-	-	-	-	-	7
13. Kocen-Güttenbergerjev (1930-1935)	15	-	-	-	-	-	15
14. Novi Kocenov atlas (1996-2010)	14	-	-	-	-	-	14
15. Kocenov šolski atlas (2007-)	4	-	-	-	-	-	4
16. Veliki Kocenov atlas (2011-)	1	-	-	-	-	-	1
SKUPAJ	189	35	25	5	20	4	278

Vir: Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 102.

4 PRVI KOCENOV ATLAS

Srednješolski atlas je njegov prvi izdani atlas in je izšel julija leta 1861. Je njegovo najbolj znano delo, ki sicer popolnoma spremenjen pod njegovim imenom (Neuer Kozenn Atlas) izhaja še danes. Atlas je sprva izšel pod imenom »Geographischer SCHUL-ATLAS für die Gymnasien, Real- und Handelsschulen der österreichischen Monarchie von B. Kozenn k.k. Professor«, vendar je že leto kasneje izšla naslednja izdaja, z drugačnim naslovom, ki se je ohranil dolga leta. In sicer »B. Kozenn's geographischer Schul-Atlas für die Gymnasien, Real- und Handelsschulen der österreichischen Monarchie«. Že prva izdaja je izšla v štirih jezikih: nemškem, madžarskem, češkem in poljskem.⁸¹

Slika 3: Naslovnica prvega Kocenovega srednješolskega atlasa iz leta 1861

Vir: Bratec - Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelopnica, str. 37.

Kocenov atlas sicer ni bil prvi »avstrijski« (v smislu tedanjega Avstrijskega cesarstva) šolski atlas, vendar so bili njegovi predhodniki zaradi neizpolnjevanja temeljnih kriterijev neustrezni in tržno neuspešni. Kocen se je najprej zgedoval

⁸¹ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 45.

po takrat prevladujočih nemških atlasih, ki pa jih je temeljito prilagodil, posodobil in skladno s svojimi pogledi izboljševal.⁸²

4.1 AVSTRIJSKI ŠOLSKI ATLASI OD 1791 DO 1860

Prvi geografski šolski atlasi so v takratni Avstriji obstajali od leta 1790, šolski zgodovinski atlasi pa od začetka 19. stoletja. Predniki Kocenovega srednješolskega atlasa so bili:

- »SchulAtlas« / »Atlas Scholasticus« (1791/1792),
- »Atlas der Österreichischen Kaiserthums« (1802-1805),
- »Atlas orbis antiqui minor in usum scholarum Austriacarum« (1806),
- »Kleiner Atlas der Neuen Geographie zum Gebrauche der österreichischen Schulen« - Mali atlas nove geografije za uporabo v avstrijskih šolah (1807),
- »Atlas orbis antiqui totius« (1809),
- »Atlas der Neuen Geographie zum Gebrauche der Schulen in den österreichisch kaiserl. königl. deutschen Erbstaaten« - Atlas Nove geografije za uporabo na avstrijskih šolah cesarsko-kraljevih nemških dednih držav (1813),
- »Tabulae geographicae orbis veteribus noti« - Šolski atlas antike (1813),
- »Allgemeiner Hand-Atlas zum Gebrauch für die Jugend in höhern und niedern Schulen, für Kaufleute und Zeitungsleser. Nach den letzten Friedensschlüssen berichtigt« - Splošni ročni atlas za uporabo za mladino na višjih in nižjih šolah, za trgovce in bralce časopisov (1816),
- »Atlas der neuesten Geographie für Jedermann und jede Schulanstalt« - Atlas najnovejše geografije za vsakogar in za vsako šolo (1825),
- »Elementaratlas der mathematischen, physischen und besonders politischen Erdkunde... für öffentliche Schulen und den Privatgebrauch« - Osnovni atlas matematičnega, fizičnega in predvsem političnega zemljepisa... za javne šole in osebno rabo (1825),

---

⁸² Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 37.

- »Ektypographischer Schul-Atlas für Blinde« - Ektipografski šolski atlas za slepe (1837),
- »Kleine Handatlas von allen Teilen der Erde« - Mali ročni atlas vseh delov sveta (1846),
- »Kleiner Schul-Atlas für den Elementar-Unterricht« - Mali šolski atlas za osnovni pouk (1854),
- »Schul-Atlas für die unterrichts-Anstalten des österreichischen Kaiserstates mit erklärenden text« - Šolski atlas za učne zavode Avstrijskega cesarstva s pojasnili (1857),
- »Atlas für die erste Stufe des geographischen Unterrichts in den österreichisch-deutschen Schulen« - Atlas za prvo stopnjo geografskega pouka na avstrijsko-nemških šolah (1864-1868).⁸³

4.2 OKOLIŠČINE NASTANKA

Atlas je na trgu uspel zaradi spleta vrste okoliščin. Poleg njegovih nespornih odlik so svoje prispevale tudi zelo naklonjene zunanje okoliščine. Pariški kongres leta 1856 je označeval konec dunajskega sestava in Avstrija ni bila več potrebna Evropi. Anglija in Francija sta namreč zaustavili Rusijo na Bližnjem vzhodu brez avstrijske podpore, prav tako pa sta se bivši sovražnici, Francija in Rusija, pripravljali, da se združita proti Avstriji. Neuspeh zunanje politike iz leta 1856 je zaostri la še gospodarska kriza leta 1857.⁸⁴ Monarhija se je znašla v katastrofalnem finančnem položaju, ki je imel za posledico občuten padec vrednosti domače valute in s tem podražitev tujih atlasov. Njen geopolitični položaj se je temeljito spremenil po porazih z Italijo in Prusijo leta 1866, ko je izgubila tradicionalni vpliv na zahodu in severu. Posledično se je začela pospešeno ozirati proti jugu in vzhodu. To je pomenilo, da je bilo tradicionalno močno gospodarsko in kulturno sodelovanje z nemškimi deželami precej oteženo in tudi politično nezaželeno. S tem se je zmanjšal uvoz učil iz tedaj sovražnih nemških dežel in povečal interes za samooskrbo. Veliko spremembo je pomenil tudi dualizem v letu 1867 z

⁸³ Kunaver, Blaž Kocen, str. 53-59.

⁸⁴ Allan John Percival Taylor, Habsburška monarhija 1809 – 1918, zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1956 (v nadaljevanju Taylor, Habsburška monarhija), str. 102-103.

nastankom Avstro-Ogrske. V šolstvu pa je največje spremembe povzročil zakon o razmerju med Cerkvijo in državo 25. maja leta 1868, s katerim je osnovna šola postala domena države. Pouk se je vsebinsko močno razširil, kar je pomenilo tudi korenit napredek pouka geografskih vsebin in močno izboljšanje materialnega položaja šolstva.⁸⁵

Leta 1858 sta se v Olomoucu spoznala Blaž Kocen in Eduard Hölzel (1817-1885) ter začela načrtovati nov avstrijski šolski atlas, kar pa je bilo takrat precej tvegano dejanje. Tvegano zato, ker je bil Kocen na področju geografije in kartografije avtodidakt, Hölzel pa neuk v litografiji, a na pomoč jima je priskočil strokovnjak Friderich Köke (1823-1882).⁸⁶

Pri izdelavi atlasa so naleteli na precejšnje tehnične težave. V Avstriji je primanjkovalo tehnično usposobljenih delavcev, ki bi bili primerni za tako zahteven projekt. Velika ovira pa so bila tudi finančna sredstva. Omejitev je predstavljala približno 3 goldinarje,⁸⁷ to je bila omejena končna cena atlasa. Trudili so se, da bi za izdelavo posameznega zemljevida uporabili čim manj tiskarskih plošč. Pri tem so imeli veliko srečo, saj se je v tem času ravno uveljavila nova tiskarska tehnika litografija ali kamnotisk,⁸⁸ ki je v primerjavi z bakrorezom pospešila postopke tiska in omogočala večjo naklado. Čeprav je litografija omogočila precej večjo naklado zemljevidov, je bilo število kakovostnih odtisov omejeno na okrog 200. S pomočjo originalne plošče so najprej izdelali več kopij plošč, namenjenih za tiskanje, s tem je število odtisov postalo praktično neomejeno, stroški izdelave atlasa pa so se bistveno zmanjšali. Tako so ceno atlasa znižali za dobro polovico, so pa zemljevidi nekoliko izgubili v natančnosti. Za čim nižjo ceno atlasa je bila zelo pomembna tudi skrbna izraba prostora na vsakem zemljevidu posebej. To je Kocen dosegel tako, da je manj

---

⁸⁵ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 37.

⁸⁶ Kunaver, Blaž Kocen, sr. 60-61.

⁸⁷ Zdaj okrog 40 evrov.

Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 38.

⁸⁸ Litografski postopek ploskega tiska iz kamnitih plošč je leta 1795 iznašel Nemeč Alois Senefelder.

Prav tam, str. 38.

pomembne robne dele celostranskih zemljevidov prekril z zanimivejšimi izrezi območij v večjih merilih. To je bila novost v šolskih atlasih. Pomembna novost je bil tudi prikaz vsebinsko tesno povezanih območij na istem zemljevidu. To najdemo pri *splošnem geografskem in političnem zemljevidu Srednje Evrope* ter pri *dvostranskem zemljevidu Sredozemlja s Črnim morjem in Kaspijskim jezerom, Ogrske in alpskih dežel*. Pri dvostranskih zemljevidih je majhnost formata šolskih atlasov premostil s pregibanjem zemljevidov. Kocen je v drugih atlasih močno pogrešal podrobnejše prikaze vzhodnih in južnih kronskih dežel Galicije, Bukovine, Ogrske, Sedmograške, Hrvaške, Slavonije, Vojne krajine in Dalmacije ter tudi mejnih dežel Bosne in Srbije, ki jih v nemških atlasih seveda ni bilo. Posebno si je želel odpraviti številne napake pri zapisih tamkajšnjih zemljepisnih imen. Poudarek je bil predvsem na poljskih in madžarskih imenih, ki so bila v nemških atlasih večinoma napačna. Prizadeval si je za uporabo čim bolj enotnih meril, ki naj bi bila po možnosti v med seboj preprosto primerljivih razmerjih, česar drugi atlas niso ponujali. Za Kocena je bila največja pomanjkljivost takratnih šolskih atlasov v tem, da niso bili primerni za pouku zgodovine. Največ je na tem področju ponujal Stielerjev atlas z novejšimi Berghausovimi zemljevidi, čeprav je tudi v njem manjkalo na stotine zgodovinsko pomembnih naselij, ki so jih omenjali zgodovinski učbeniki. Že samo na zemljevid Francije in Nemčije je Kocen vnesel več sto zgodovinsko pomembnih imen. Podobno je storil tudi pri drugih zemljevidih, na katerih je antična imena naselij zapisal v oklepajih. Pri vnašanju imen je razlikoval več velikostnih razredov naselij, od glavnega mesta do vasi. Praviloma je bil za uvrstitev v zgornji razred najpomembnejši statistični vidik, se pravi število prebivalcev.⁸⁹

Atlas je imel sprva 31 zemljevidov (dejansko lahko govorimo le o številu 27, to pa zaradi enega uvodnega lista in treh trojnih zemljevidov) in je bil izdan samo za Avstrijsko cesarstvo. Nekaj zemljevidov pa je bilo takrat še v izdelavi in so jih nameravali objaviti v naslednji izdaji v treh ločenih snopičih s skupno 32 zemljevidi. Ker celotnega tržišča ni bilo mogoče zadovoljiti z enim samim atlasom, je Kocen načrtoval še posebno izdajo, in sicer za vzhodne in južne dežele Avstrijskega cesarstva (v madžarščini), za kronске dežele, ki spadajo k Nemški

---

⁸⁹ Prav tam, str. 38-39.

zvezi (v nemščini) ter preostalo Nemčijo (v nemščini). Vendar slednja ni bila nikoli realizirana. Atlas je izšel kot ključno didaktično dopolnilo učbenika *Grundzüge der Geographie* (Osnove geografije).⁹⁰

4.3 PRVA IZDAJA

Prva izdaja Kocenovega srednješolskega atlasa je ohranjena le v treh znanih izvodih. Najstarejši se nahaja v arhivu avstrijskega šolskega ministrstva s signaturo X 1827. Verjetno gre za poskusni odtis. V njem namreč najdemo nekatere napake in pomanjkljivosti. Ta izvod je najbolj ohranjen, saj je praktično nedotaknjen preživel 150 let. Na to kaže dejstvo, da so nekatere pole ostale celo nerazrezane. Dimenzije so 32 krat 25 cm, pri čemer je naslovnica prilepljena na podlago in velika 19,5 krat 13 cm. Druga po starosti je manjša različica atlasa, ki jo pod signaturo II 59.936 hranijo v Univerzitetni knjižnici v Gradcu. Gre za izdajo dimenzije 16 krat 25 cm. Ta različica je med vsemi najbolj dostopna, saj so jo Avstrijci digitalizirali in je v celoti dostopna prek spletnih strani. Tretji izvod se nahaja v Znanstveni knjižnici v Olomoucu, pod signaturo II 19.350. »Olomouška« izdaja se od dunajske razlikuje po naslovnici in nekaterih popravkih ter izboljšavah.⁹¹

Na 28 listih si pod spodnjim robom zemljevida sledijo navedbe: na levi strani navedba Eduard Hölzel's Kunstanstalt in Wien (Umetniški zavod Eduarda Hölzla na Dunaju), na sredini Verlag v. Eduard Hölzel in Olmütz (Založba Hölzla v Olomoucu) in na desni strani ausgeführt unter Leitung v. F. Köke (izvedeno pod vodstvom F. Kökeja). Samo na listu *Jezikovna pojasnila* je naveden le dunajski tiskar Jacob & Holzhausen. Trije listi v atlasu so dvojni. Prevladujejo črnobeli, teh je 17, ostalih 11 pa je barvnih.⁹²

Stanje atlasa je odlično, saj na njem ni nobenih poškodb in tudi starost se mu še ne pozna. Tako ohranjen je verjetno zato, ker ni bil nikdar v praktični uporabi. Če pogledamo atlas pobližje, je vsebina tematskih sklopov in zemljevidov naslednja:

---

⁹⁰ Prav tam, str. 39.

⁹¹ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: didaktik, kartograf in geograf, str. 47.

⁹² Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 42.

- **Kopija naslovnice,**
- **Karten-Projectionen** (Kartografske projekcije),
- **Terrainlehre** (Nauk o površju),
- **Sprachliche Erläuterungen** (Jezikovna pojasnila) razdeljen na dva dela: a - Aussprache (Izgovarjava), b - Häufig vorkommende geographische Bezeichnungen in verschiedenen Sprachen (Pogoste geografske oznake v različnih jezikih),
- **N°1** (št. 1) - **brez naslova** (projekcije, profili, legende razdalj, terenske predstavitve),
- **N°2 – Erdansichten** (št. 2 – Pogledi na Zemljo),
- **N°3 – Übersicht der Bodengestaltung von Europa** (št. 3 – Površje Evrope),
- **N°4 – Politische Uebersicht von Europa** (št. 4 – Politični pregled Evrope),
- **N°5 – Übersicht der Bodengestaltung von Asien** (št. 5 – Površje Azije),
- **N°6 – Asien** (št. 6 – Azija),
- **N°7 – Afrika** (št. 7 – Afrika),
- **N°8 – America** (št. 8 – Amerika),
- **N°9 (v originalu N°10) – Australien und Polynesien** (št. 9 – Avstralija in Polinezija),
- **N°10 – Übersicht der Bodengestaltung von Mitteleuropa** (št. 10 – Površje Srednje Evrope),
- **N°11 (v originalu N°10) – Mitteleuropa, Politische Übersicht** (št. 11 – Srednja Evropa – politični pregled),
- **N°12 u. 13 – Land- und Seekarte des Mittelmeer Beckens** (št. 12 in 13 – Kopenski in pomorski zemljevid Sredozemlja),
- **N°14 – Die Nillaender u. das Rothe Meer** (št. 14 – Ponilje in Rdeče morje),
- **N°15 – Italien** (št. 15 – Italija),
- **N°16 – Frankreich** (št. 16 – Francija),
- **N°17 – Grossbritannien und Ireland** (št. 17 – Velika Britanija in Irska),

- **N°18 – Kaiserthum Oesterreich** (št. 18 – Avstrijsko cesarstvo),
- **N°19 – West-Deutschland, Niederlande und Belgien** (št. 19 – Zahodna Nemčija, Nizozemska in Belgija),
- **N°20 – Nord-Deutschland und West-Polen** (št. 20 – Severna Nemčija in zahodna Poljska),
- **N°21 – Schweden, Norwegen, Dänemark** (št. 21 – Švedska, Norveška, Danska),
- **N°22 – Russland** (št. 22 – Rusija),
- **N°23 – Ostindien und China** (št. 23 – Vzhodna Indija in Kitajska),
- **N°24 – Die Staaten von Nord- u. Centralamerica mit Westindien** (št. 24 – Države Severne in Srednje Amerike z Zahodno Indijo),
- **N°25 u. 26 – Die Alpenlaender** (št. 25 in 26 – Alpske dežele),
- **N°27 – Böhmen, Mähren und Schlesien, Ober-u. Nieder-Österreich** (št. 27 – Češka, Moravska in Šlezija, Zgornja in Spodnja Avstrija),
- **N°28 u. 29 – Ungarn, Siebenbürgen, Slavonien u. Bukowina** (št. 28 in 29 – Ogrska, Sedmograška, Slavonija in Bukovina),
- **N°30 – Von Kroater-Serben bewohnte Südslavenländer** (št. 30 – S Hrvati in Srbi poseljene južnoslovanske dežele),
- **N°31 – Galizien und Bukowina** (št. 31 – Galicija in Bukovina).⁹³

V atlasu slabi dve tretjini zemljevidov (63%) prikazujeta našo celino. Največ (dobra petina) jih seveda ponazarja Avstrijsko cesarstvo. Na slabi tretjini zemljevidov (29%) so prikazane druge celine, preostalih 8% pa predstavljajo zemljevidi sveta in morij. Prevladujejo topografski zemljevidi, le devetina jih je političnih.⁹⁴ Za Slovence sta bili pomembni predvsem dve karti, in sicer zemljevid Avstrijskega cesarstva ter zemljevid Alpskih dežel.

---

⁹³ Prav tam, str. 43-86 in Graška različica Kocenovega atlasa. Pridobljeno iz: http://austria-forum.org/ebook/wbin/ambrosius.html#pagenum=0&book=Sachbuch/Kozenn_Atlas&searchtext=Kozenn Atlas&layer=Default&pageid=&thumbview=2p, dne 03.03.2014.

⁹⁴ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 86.

4.4 ZEMLJEPISNA IMENA

Pokrajinska, vodna, reliefna, ledinska, upravna ter krajevna zemljepisna imena, iz katerih izhajajo imena prebivalcev, so svojevrsten duhovni, kulturni, socialni, zgodovinski in politični pokazatelj. Iz njih je mogoče razbrati marsikatero potezo naravne, družbene in značajske preteklosti ter sedanjosti posameznega naseljenega in nenaseljenega območja na našem planetu. Problematika rabe tujih zemljepisnih imen kaže na odnos določenega naroda do svetovnih dogajanj in na raznovrstne, tudi jezikovne razvojne vidike.⁹⁵

Tako nam zemljepisna imena na zemljevidih ter v atlasih pripovedujejo o naravnogeografskih značilnostih, kulturi, zgodovini in ljudeh določenega območja. Pojavi so poimenovani po naravnih lastnostih, pomembnih osebnostih, zgodovinskih dogodkih, literarnih predlogah, verskih vzgibih in tudi smešnih okoliščinah.⁹⁶

Vsako zemljepisno ime je vezano na strogo določen zemljepisni objekt. Nastane na določeni točki časovne osi in na natanko določenem jezikovnem območju. Med seboj razlikujemo naselbinska imena (krajevna imena ali toponimi) in nenaselbinska imena.⁹⁷

Kocen se je dobro zavedal vloge zemljepisnih imen in pomena, ki ga imajo za razumevanje pokrajinske stvarnosti, zato je to tematiko izpostavil v posebnem poglavju *Jezikovna pojasnila* v uvodnem, besedilnem delu atlasa in jo je imel za eno največjih odlik svojega atlasa. Pri ustvarjanju srednješolskega atlasa je naletel na marsikatero težavo v zvezi z zemljepisnimi imeni. Ena izmed teh je bila zagotovo jezikovna raznolikost, katero omejujeta različna pomenska sporočilnost in raba različnih pisav za zapis imen v njihovi originalni obliki. Pisave je bilo potrebno prevesti v latinico. Jezikovna raznolikost pa je bila v Avstrijskem cesarstvu precej velika. Ob transliteraciji različnih pisav v latinico je prihajalo tudi do podomačevanja tujih zemljepisnih imen. Posebno pozornost vzbuja spoznanje,

---

⁹⁵ Drago Kladnik, Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe, doktorska disertacija, oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2006 (v nadaljevanju Kladnik, Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku), str. 1.

⁹⁶ Kunaver, Blaž Kocen, str. 85.

⁹⁷ Prav tam, str. 86.

da je Kocen samo za slovensko etnično ozemlje dodal preglednico, v kateri so ob nemških imenih zapisane njihove ustreznice v slovenščini. Ker v tistem času tudi zapisovanje slovenskih imen še ni bilo pravopisno normirano, so nekatera imena zapisana v arhaični obliki.⁹⁸

V atlasu je razumevanje pomena zemljepisnih imen do določene mere olajšano zaradi različne tipografije pisav, s katerimi so zapisane posamezne skupine pojavov. Tako so z različnimi tipi pisav dovolj prepoznavno ločeni razni morski in kopenski hidronimi, imena držav, pokrajin, naselij, gorovij in drugih pojmov. Uporabljene so tudi velike in male črke, s katerimi je predstavljen tudi relativen pomen določenih pojmov znotraj posameznega zemljevida, kar ponekod poudarjajo še različno odebeljene črke. Na žalost črkovna tipologija med posameznimi zemljevidi vsebinsko in oblikovno ni povsem skladna, kar posledično otežuje razumljivost atlasa. Uporabnik pogreša univerzalno legendo, ki bi lahko pojasnila pomen tipografije uporabljenih zapisov. Pogosta je uporaba imenskih dvojnic, pri čemer so za prvonavedenimi imeni v oklepajih največkrat zapisana njihova starodobna, predvsem latinska imena. Nekaj je tudi zapisov v maniri sodobnega navajanja eksonimov, ko je pod poudarjeno izpisanim imenom v endonimski obliki v oklepaju z manj krepkimi črkami navedena njegova eksonimska, praviloma nemška različica. Vendar tovrstna raba ni enotna. Mnoga zemljepisna imena so tudi okrajšana. To velja zlasti za zapisovanje večbesednih imen.⁹⁹

Za dokaz neenotnosti zapisov imen je bila opravljena tudi krajša analiza na primerih poimenovanj Tihega oceana, Kaspijskega jezera, Sokotre, Črne gore in Sarajeva. Vzrok neenotnosti sta intuitivni pristop in litografska tiskarska tehnika, ki nista omogočala bolj dosledne rabe in popravljanja. Najbolj raznovrstno je poimenovanje Tihega oceana, za katerega je v nemščini več imen. Najdene so bile naslednje različice poimenovanj: Stiller Ocean, Stilles Meer, Grosser Ocean in Süs See. Pri poimenovanju Kaspijskega jezera so prišle do izraza systemske nedoslednosti, in sicer: Kaspi See, Caspi See, Caspischer See in Kaspisches Meer.

---

⁹⁸ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 90-91.

⁹⁹ Prav tam, str. 91-93.

Jemenski otok Sokotra je poimenovan kot Socotora ter Insel Socotora in Insel Socotra. Črna gora kot Montenegro in kot dvojnica Cernagora (Montenegro), Sarajevo pa kot Serajewo, Serajevo in kot dvojnica Serajevo (Bosna-Seraj).¹⁰⁰

4.5 KOCENOV ATLAS NA BLIŽNJEM VZHODU

Leta 2008 so v Avstrijskem geografskem društvu, katerega častna predsednica je bila Ingrid Kretschmer, ugotovili presenetljivo povezavo med Kocenom in Izraelom. Velike zasluge gredo tudi Moshu Brawerju, zaslužnemu univerzitetnemu profesorju na univerzi v Tel Avivu.

Ozadje izdaj Kocenovega atlasa v Izraelu je dejstvo, da so Kocenov šolski atlas uporabljali tudi študenti na Dunaju pri svojem študiju, vsaj do 1. svetovne vojne. Do takrat, predvsem na prelomu stoletja in do 1. svetovne vojne, so zaradi liberalne politike dunajske univerze prihajali na Dunaj študirat mnogi Židje iz vzhodnih avstrijskih dežel, zlasti iz Vzhodne Galicije, Bukovine itd. Med njimi je bil tudi Abraham Jacob Brawer (1884-1975), ki je na Dunaju študiral geografijo in zgodovino od 1905 do 1909 kot eden izmed prvih Židov. Židje so sicer najraje izbirali medicino in pravo (med slednjimi je bil na primer najbolj znan Sigmund Freud). A. J. Brawer je spadal med boljše študente, zato se je udeleževal tudi terenskega dela A. Pencka in njegovih diskusij. Brawer je leta 1909 doktoriral iz zgodovine. Takrat so na šolah študirali s pomočjo Kocenovega atlasa, in sicer z 39. (1905) in 40. (1906) izdajo.¹⁰¹

A. J. Brawer je leta 1911 emigriral v Izrael in deloval kot mlad znanstvenik, začetnik tamkajšnje moderne geografije. V njegovi knjižnici je bilo že takrat nekaj Kocenovih atlasov. V času 1. svetovne vojne se je vrnil na Dunaj. Kasneje pa je bil vpoklican kot židovski rabin v Istanbul za potrebe tamkajšnjih avstrijskih državljanov in avstrijskih čet. Leta 1918 se je po propadu osmanskega cesarstva vrnil na Dunaj in se zaposlil na Geografskem inštitutu univerze, kjer je prevzel vodenje ekskurzij ter predavanj iz historične in regionalne geografije ter

---

¹⁰⁰ Prav tam, str. 93.

¹⁰¹ Moshe Brawer, Ingrid Kretschmer, Der Kozenn-Atlas im Nahen Osten, Die Hebräischen und Arabischen Ausgaben für den Staat Israel, Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, Band 150, Dunaj 2008, prevod: dr. Jurij Kunaver (v nadaljevanju Brawer, Kretschmer, Der Kozenn-Atlas im Nahen Osten), str. 321.

geografije Svete dežele. Sodeloval pa je tudi pri reševanju problemov omejitve Palestine kot mandatnega ozemlja. 3. novembra leta 1919 se mu je rodil sin Moshe Brawer. Leta 1922 je A. J. Brawer skupaj z družino ponovno emigriral v Palestino, kjer je bil precej časa edini izraelski visokošolski profesor geografije. Geografski inštitut v Jeruzalemu je bil namreč ustanovljen šele leta 1949. Toda Brawer se je že leta 1922 lotil hebrejske geografske terminologije in problema hebrejskega zemljepisnega imenoslovja pa tudi transliteracije zemljepisnih imen Bližnjega vzhoda v hebrejščino. V poznejšem času je postal vsestranski strokovnjak za geografijo Bližnjega vzhoda in kot tak pomagal s svojim znanjem tudi zaveznikom v 2. svetovni vojni. Njegova vrlina je bila široka izobraženost, ki jo je izražala tudi njegova bogata knjižnica.¹⁰²

Njegov sin M. Brawer je živel v okolju, ki mu je pustilo veliko sledi. Od 1940-43 je študiral geologijo in matematiko na hebrejski univerzi v Jeruzalemu, kajti študija geografije takrat v Izraelu še ni bilo. V očetovi knjižnici se je seznanil s Kocenovimi atlasii 44. (1928) in 53. (1932) izdaje. Po študiju je postal novinar. Usoda je hotela, da se je po koncu 2. svetovne vojne leta 1945 skupaj z angleškimi zasedbenimi oblastmi na Dunaju znašel tudi Moshe Brawer kot vojni korespondent v rangu majorja britanske vojske. Stanoval je v razmeroma dobro ohranjenem hotelu Astoria, takoj za dunajsko opero, ki pa je bila takrat skoraj porušena. Dunaj je bil razdeljen na britansko, ameriško, francosko in rusko cono. Povsem slučajno je takrat hodil po opustošeni Kärtnerstrasse (znameniti trgovski ulici Kertnerici) in tam naletel na eno redko odprtih trgovin, knjigarno Prachner, v kateri je našel na polici 61. (1944) izdajo Kocenovega atlasa, ki se ga je spomnil iz očetove knjižnice. Knjigarno so očitno pustili ruski vojaki pri miru, ker jih knjige niso zanimale. Trgovce je seveda presenetilo, da je britanski major M. Brawer znal tako dobro nemško, kajti pri Brawerjevih doma so poleg hebrejščine govorili tudi nemško. Brawer se je pri tem spomnil tudi očetovih sanj o hebrejski izdaji Kocenovega atlasa. Atlas je kupil za eno škatlico cigaret in to je pomenilo

---

¹⁰² Brawer, Kretschmer, Der Kozenn-Atlas im Nahen Osten, str. 322-323.

začetek razvoja in pomembnega posla ter še vedno živega izdajanja hebrejske in arabske različice Kocenovega atlasa.¹⁰³

Septembra leta 1945 je M. Brawer po daljšem iskanju naletel na direktorja založbe Ed. Hölzel in začele so se priprave, čeprav je službeno do decembra istega leta moral zapustiti Dunaj. Po povratku se je nemudoma odločil za izdajo hebrejske verzije Kocenovega atlasa, za kar je bilo potrebno premagati vrsto ovir, med njimi predvsem finančne. Takrat so se namreč preživeli Židje v Evropi, zlasti iz sovjetskega dela Avstrije, začeli preko Dunaja, kjer se jih je nabralo več tisoč, seliti v Izrael, in so zato potrebovali tujo valuto. M. Brawer jim jo je preko tajnih kanalov priskrbel z menjavanjem avstrijskih šilingov. S tem se je nabralo dovolj denarja, da je lahko z založbo Ed. Hölzel začel pripravljati hebrejsko izdajo, kajti priprave so trajale tri do štiri mesece, za ves čas pa je bilo treba plačati osebe založbe. Naslednji, še večji problem je bil, kje najti tiskarno, ki bi še hranila hebrejske stavne črke, saj je bila ta dediščina za časa nacizma skoraj v celoti uničena. Do leta 1938 pa je prav Dunaj slovel po tiskarjih hebrejskih tekstov. Tako so odkrili nepoškodovano tiskarno v samostanu Klosterneuburg, kjer je menih, katerega ime se ni ohranilo, znal hebrejsko in bil tudi izkušen za delo v tiskarni. Za kartografske potrebe je z izjemno natančnostjo postavil tiskarske osnove za prek 30.000 hebrejskih zemljepisnih imen in za druge potrebne tekste v različni velikosti.¹⁰⁴

M. Brawerjeva služba v britanskih okupacijskih enotah na Dunaju se je končala jeseni leta 1946, od koder je odšel v London, kjer je dodatno študiral še geografijo in geologijo. Hkrati pa je bil odgovoren za transliteracijo, za kar pa takrat še ni bilo pravih pravil. Zato se je poslužil fonetične metode. Probleme je rešil šele z mnogimi kontakti s priznanimi jezikoslovci v Angliji, ki so bili kos različnim, zlasti azijskim jezikom. Vse to je moral preliti v hebrejščino, upoštevajoč njene semitske posebnosti. Ta jezik namreč nima povsod enake izgovarjave, saj so Židje, ki so prišli v Izrael po letu 1948, prišli iz kar 80 držav sveta. Problem so bile tudi razlike med historičnimi imeni v hebrejščini in novimi potrebami. To je

---

¹⁰³ Prav tam, str. 324-325.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 325-326.

zahtevalo številne poznejše popravke, ki so jih mnogi uporabniki prvih atlasov naknadno sporočali. Priprave na izdajo prvega atlasa so bile silno dolge in naporne, saj je bilo potrebno nešteto korektur. Tako je M. Brawer še med svojim študijem prihajal na Dunaj iz Londona večkrat za več tednov in se naselil nedaleč od založbe, ki je bila takrat še v sovjetski zasedbeni coni. Tako so v tiskarno prihajale tudi ruske inšpekcije in ob enem takih primerov je nek ruski oficir spoznal, da se pripravlja tisk v hebrejščini. Ker pa je bil očitno židovskega porekla, je spoznal, da gre »za sveti jezik« in problemov ni bilo. Leta 1950 je bilo končno po številnih zapletih, ki jih je povzročila tudi arabsko-izraelska vojna, 10.000 izvodov atlasa stiskanih, transportiranih v Izrael in od junija do septembra tam hitro razprodanih.¹⁰⁵

Medtem ko je bila država Izrael ustanovljena leta 1948, je bil prvi hebrejski Kocenov atlas natisnjen na Dunaju dve leti kasneje. Od leta 1955 pa so vse hebrejske Kocenove atlase pogodbeno tiskali v Tel Avivu, vendar s pomočjo tiskarskega oz. kartografskega gradiva, ki so ga pripravljali na Dunaju in ga vsako leto osvežili za novo izdajo. Vse te številne izdaje v skupaj skoraj milijonskih izvodih so vse do danes temeljile na kartografskem materialu iz založbe Ed. Hölzel. Tesne poslovne zveze med Dunajem in Tel Avivom tako trajajo že 60 let. Mimogrede, založba Ed. Hölzel je pripravila kartografsko gradivo tudi za francosko (1953), ameriško (1955), nizozemsko (1959) in turško (1965) izdajo Kocenovega atlasa.¹⁰⁶

Izraelska založba Yavneh torej že leta dolgo izdaja en atlas za osnovne šole (48 izdaj do leta 2008) in en atlas za visoke šole (56 izdaj do leta 2008). Do leta 1988 sta to bila edina izraelska atlasa v hebrejščini. Oba omenjena atlasa sta v Izraelu še danes najbolj popularna. A to še ni vse. M. Brawer je bil pobudnik tudi za univerzitetni atlas, v katerem je 70% kartografskega gradiva iz založbe Ed. Hölzel, 30% pa je izraelskega izvora (M. Brawer je bil med drugim ustanovitelj izraelskega Geodetskega zavoda, ki ga je vodil od 1966 do 1973). Izraelski univerzitetni atlas, ki temelji na Kocenovem atlasu, je prvič izšel leta 1974. Do

---

¹⁰⁵ Prav tam, str. 327-330.

¹⁰⁶ Prav tam, str. 331-334.

danes je izšlo 41 njegovih izdaj. Avstrijci se pri tem pohvalijo, da se je avstrijski kartografski (beri: kocenov) stil s tem razširil po velikem delu sveta.¹⁰⁷

Leta 1990 so izdali tudi prvi arabski Kocenov atlas. Do leta 2008 je izšlo že devet njegovih izdaj. Jeseni 2008 je bilo prodanih že preko 2,4 milijona izvodov vseh hebrejskih Kocenovih atlasov in 100.000 izvodov v arabščini. Vse to kaže na visoko stopnjo mednarodnega povezovanja in na univerzalnost kartografskega sporazumevanja.¹⁰⁸

4.6 POZNEJŠE IZDAJE

Kocenov srednješolski atlas je bil od vsega začetka najbolj uspešen v nemščini, izhajal je nepretrgoma od leta 1861 do leta 1978. Leta 1996 so ga znova obudili, ko je izšel z naslovom *Neuer Kozenn Atlas (Novi Kocenov atlas)*. Izhajal je vse do leta 2010, ko so ga temeljito preoblikovali in dopolnili ter ga ob 150-letnici izida prvega atlasa začeli izdajati z imenom *Grosser Kozenn-Atlas mit Atlas-CD* (Veliki Kocenov atlas z atlasom na zgoščenci). Skupaj je tako bilo zabeleženih najmanj 113 nemških izdaj in ponatisov, uradno je izšel v 104 izdajah. Če k temu prištejemo še 15 izdaj obeh njegovih naslednikov (Konrad Jarc in Vinzenz von Haardt) dobimo, samo v nemškem jeziku, veličastno številko 128 izdaj. Tem izdajam lahko dodamo še 27 v češkem, 20 v poljskem in 20 izdaj v hrvaškem jeziku. Najmanj uspešni sta bili dve izdaji v madžarščini in štiri izdaje v italijanščini.¹⁰⁹

Atlas je že od druge izdaje (1862) dalje doživljal korenite spremembe. Osmo izdaja (1868) je zadnja, ki še vsebuje znamenito preglednico s seznamom 84 slovenskih krajevnih imen, objavljeno na zemljevidu Alpske dežele. Deseta izdaja pa je zadnja, ki je še vedno v veliki meri plod dela Blaža Kocena. Izšla je v dveh različicah, saj je ena vsebovala samo neme zemljevide. Po Kocenovi smrti je atlas skorajda nespremenjen izšel le še leta 1871. Izdaji iz leta 1872 so namreč dodali kar 16 novih ali dopoljenih zemljevidov. Leta 1873 je urejanje atlasa prevzel

---

¹⁰⁷ Prav tam, str. 334.

¹⁰⁸ Prav tam, str. 334-337.

¹⁰⁹ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 98.

prvi Kocenov naslednik Konrad Jarc (1842-1909), zaradi katerega je atlas postal obvezno učilo v avstrijskih meščanskih šolah in nižjih gimnazijah. Najpomembnejši Jarčev dodatek k srednješkolskemu atlasu je skica astronomske Zemlje, Lune, Sonca in najpomembnejših zvezd iz leta 1876. Po 2. svetovni vojni je atlas skoraj nespremenjen izhajal do leta 1951 oz. do 75. izdaje, ko so ga temeljito prenovili in razširili. Spremenili so mu tudi naslov, tako je postal *Österreichischer MittelschulAtlas (Kozenn-Atlas) (Avstrijski srednješkolski atlas, Kocenov atlas)*. Leta 1961 je pod vodstvom Walterja Strzygowskega (1908-1970), izšel jubilejni stoletni Kocenov atlas, kar je bila njegova 86. izdaja. Z letom 1968 in 92. izdajo so s šolsko reformo atlasu zopet spremenili ime in postal je *Österreichischer Atlas für Höhere Schulen (Kozenn-Atlas) (Avstrijski atlas za višje šole, Kocenov atlas)*. Leta 1978 je izšla zadnja, 104. izdaja legendarnega Kocenovega atlasa, ki je tako nepretrgoma izhajal polnih 117 let. Ker so morali po novi zakonodaji v naslovu atlasa zajeti njegovo namembnost, so Kocenovo ime opustili. Naslednika sta bila *Österreichischen Unterstufenatlas (Avstrijski atlas za nižjo stopnjo)* in *Österreichischen Oberstufenatlas (Avstrijski atlas za višjo stopnjo)*. V obeh so obdržali večino zemljevidov in konceptualnih zamisli iz preteklosti. Po uvedbi novih učnih načrtov za geografijo in ekonomijo leta 1996 je založba z združitvijo obeh dveh atlasov ustvarila *Neuer Kozenn Atlas (Novi Kocenov Atlas)*. Lukas Birsak, Wilhelm Malcik in Christian Sonnenberg so se odločili, da znova uporabijo uveljavljeno Kocenovo blagovno znamko. Glavna novost je v zasnovi atlasa, kar je razvidno v drugačnih zemljevidih. Medtem ko so v Kocenovem času močno prevladovali politični in splošni geografski zemljevidi, bilo jih je kar okrog štiri petine, je v sodobnem atlasu poudarek na tematskih zemljevidih, ki imajo že skoraj dvotretjinski delež. Takšna usmeritev je razumljiva, če upoštevamo razvoj tehnologije, informatike, kartografije, geografije in človeštva nasploh.¹¹⁰

---

¹¹⁰ Prav tam, str. 100-101.

5 DIDAKTIČNA ANALIZA

5.1 KAJ JE ŠOLSKI ATLAS?

»Šolski atlas« je kartografski učni pripomoček za pouk zemljepisa oz. geografije (tudi zgodovine), ki se uporablja skupaj s šolskimi knjigami in z elektronskimi mediji. Šolski atlasi načeloma nastajajo po geografskih didaktičnih načelih v sodelovanju med visokošolskimi geografi, učitelji geografije in specialnimi didaktiki ter kartografskimi založbami (kartografski zavodi, geografski inštituti). Upoštevati morajo predpisani format A4 in težo 1 kg ter tudi učencem in staršem dostopno ceno.¹¹¹

Slednji pogoji pa še niso veljali na začetku izdelovanja šolskih atlasov v 18. in v prvi polovici 19. stoletja. V Srednji Evropi so jih postopoma razvili šele v drugi polovici 19. stoletja. Vrsta avstrijskih in nemških priročnih atlasov pred letom 1860 s svojimi naslovi sicer kaže na uporabo v šolah, vendar so bili za pouk dejansko slabo uporabni iz naslednjih razlogov:

- prevelik format,
- preveliko število kart (zemljevidov),
- preveč podrobna vsebina kart,
- previsoka cena.¹¹²

V 18. stoletju se je v Nemčiji skladno z razvojem nazornega pouka v pedagogiki pričela izdelava prvih šolskih atlasov, pri čemer so prednjačile južno nemške založbe. Med prve kraje produkcije atlasov v nemško govorečem okolju sodi Nürnberg, sledile pa so mu založbe v Augsburgu in Berlinu. Na Dunaju se je založništvo razvilo šele po letu 1780.¹¹³

---

¹¹¹ Kunaver, Blaž Kocen, str. 52.

¹¹² Prav tam, str. 52.

¹¹³ Prav tam, str. 52.

5.2 DIDAKTIČNA IN KARTOGRAFSKA DOVRŠENOST KOCENOVEGA SREDNJEŠOLSKEGA ATLASA

Vsi Kocenovi atlasi so za avstrijsko geografsko didaktiko pomenili »osamosvojitvev«. Dotlej je bila močno navezana na bolj razvito nemško, od koder so prihajala učila, ki so jih uporabljali v šolah v Habsburški monarhiji. Nemška kartografija je bila v 19. stoletju namreč vodilna v svetovnem merilu. Kocenovi atlasi so se, za razliko od svojih manj uspešnih predhodnikov, obdržali na tržišču. Vzrok je bil v uporabnosti in cenovni dostopnosti.¹¹⁴

Kocenovi atlasi pomenijo izjemno kartografsko zapuščino. Kartografsko podobo zemljevidov šolskih atlasov so zaznamovale številne prelomnice. Kocen je v svet kartografije vstopil v drugi polovici 19. stoletja, torej v obdobju, ko so Evropejci odkrili vse do 18. stoletja njim neznane dežele, ko so posamezne države zaključile z natančnejšimi izmerami lastnih ozemelj, ko so svetovne velesile bile boj za potek ničelnega meridiana, ko se je v Evropi šele uveljavljal metrski merski sistem in ko se je za tisk kart uvajala nova tiskarska tehnika.¹¹⁵

Za didaktično analizo prvega Kocenovega atlasa iz leta 1861 je pomembno, katere in kakšne atlase so uporabljali pred njim in kaj je bilo v njem takšnega, da je razmeroma hitro osvojil celotno tržišče Habsburške monarhije in iz njega v veliki meri izrinil nemške atlase. Pomembno je, kako ocenjujemo Kocenovo delo in njegov vpliv na kakovost geografskega pouka v naslednjih stopetdesetih letih. Pri tem so dobrodošla spoznanja, kako si je Kocen predstavljal kakovosten geografski pouk, kako je s tem ciljem v mislih izbiral zemljevide in njihovo vsebino, katera kartografska merila je največkrat izbral, kakšne kartografske znake in pripomočke je pri tem uporabljal ter kateri naravni in družbeni pojavi so se mu zdeli najbolj zanimivi in potrebni za pouk.¹¹⁶

Kocen je že kot učitelj na gimnazijah v Celju, Ljubljani, Gorici in Olomoucu spoznal nekatere pomanjkljivosti predvsem nemških atlasov. Čeprav lahko z

---

¹¹⁴ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 93.

¹¹⁵ Kunaver, Blaž Kocen, str. 117.

¹¹⁶ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 94.

gotovostjo trdimo, da so mu kot izhodišče za pripravo atlasa služili predvsem Stielerjevi in Sydowovi šolski atlasi. Kljub temu je njegov šolski atlas iz leta 1861 vseboval številne novosti.¹¹⁷

Poleg večjega poudarka na prikazu avstrijskih dežel je v uvodni del atlasa vključil celovito razlago kartografskih projekcij. Na štirih straneh je opisal kar 12 različnih kartografskih projekcij. V uvodu je veliko pozornost namenil matematični geografiji in nekaterim kartografskim pojasnilom, na primer, kako prikazati relief s črtkami.¹¹⁸ Natančno je razložil tudi pravilno izgovarjavo tujih zemljepisnih imen in pripravil seznam poimenovanj različnih geografskih oblik v več kot dvajsetih jezikih.¹¹⁹

Ker je zagovarjal tezo, da je zemljepis veda, ki je močno povezana z zgodovino, je zemljevide obogatil z navedbo večjega števila zgodovinsko pomembnih krajev, zlasti na ozemljih avstrijskih kronskih dežel. Pod njihovimi sodobnimi imeni je v oklepajih zapisal tudi njihova antična imena. To je opazno zlasti na zemljevidih Sredozemlja in biblijske Svete dežele, ki ga je Kocen na novo vstavil v atlas leta 1870.¹²⁰

Zemljevide posameznih območij je poskušal prikazati tudi v med seboj čimbolj primerljivih merilih. Spremenil je tudi format atlasa. Prvotno ležeči format je spremenil v pokončni format in zemljevide postavil obojestransko, kar mu je omogočilo za 20 odstotkov večja merila. Nekoliko večje merilo je omogočilo prikaz večjega števila naselij, pri čemer je dal poseben poudarek zgodovinsko pomembnejšim krajem, ne pa krajem z največ prebivalci. Tudi vsebinsko je Kocenov atlas precej bogatejši v primerjavi z ostalimi nemškimi atlasii.¹²¹

Za obdobje Kocenovega delovanja je značilno tudi, da so države še vedno uporabljale zelo različne merske sisteme, čeprav se je v Evropi že pojavila težnja po enotnem, metrskem sistemu. Kot prva na svetu ga je uvedla Francija, leta

---

¹¹⁷ Kunaver, Blaž Kocen, str. 115.

¹¹⁸ Prav tam, str. 120-121.

¹¹⁹ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 94.

¹²⁰ Prav tam, str. 94.

¹²¹ Kunaver, Blaž Kocen, str. 115, 119-121.

1837. Avstro-Ogrska ga je prevzela šele leta 1871. Na zemljevidih Kocenovega atlasa je kot osnovna merska enota tako navedena zemljepisna ali geografska milja, ki je pomenila eno petnajstino ekvatorjeve stopinje. Na posameznih zemljevidih so poleg zemljepisne milje navedene še merske enote, ki so bile tedaj uveljavljene v državi, ki jo prikazujejo, na primer angleške milje na zemljevidu Velike Britanije, kilometri na zemljevidu Francije ali italijanske milje na zemljevidu Italije. V splošnem je poleg merila pomembna matematična prvina zemljevidov tudi stopinjska mreža, ki omogoča določanje zemljepisnih koordinat posameznih krajev glede na njihovo oddaljenost od ekvatorja in začetnega poldnevnik. Greenwich, ki je svetovni začetni poldnevnik še danes, je bil določen šele s konvencijo na mednarodnem geodetskem kongresu v Washingtonu leta 1884. Pred tem obdobjem so kartografske velesile izhodiščne poldnevnik izbrale tiste, ki so potekali prek njihovih glavnih zvezdarn. Na vseh zemljevidih Kocenovega šolskega atlasa je kot glavni začetni poldnevnik naveden Ferro (današnji Hiero), najzahodnejši izmed Kanarskih otokov, ki ga je za izhodišče stopinjske mreže leta 1634 razglasil francoski kralj Ludvik XIII. Enako izhodišče je kasneje prevzela tudi Avstro-Ogrska. Da je bilo to obdobje nedorečenosti in boja za prevlado pa pričajo tudi zemljevidi posameznih celin, kjer se pojavita kar dva izhodiščna meridiana. Ferro in Pariz na zemljevidih Evrope, Azije ter Severne in Srednje Amerike, ali Ferro in Greenwich na zemljevidih Avstralije in Velike Britanije. Na karti Sredozemlja se pojavijo razdelbe za vse tri omenjene izhodiščne poldnevnik. Zanimivo je, da sta lahko Ferro in Pariz navedena na isti stopinjski mreži, saj je v zemljepisnih dolžinah razlika med njima natanko 20 stopinj. Kar pa ne velja za Greenwich, ki mora v tem primeru imeti svojo razdelbo.¹²²

Kocenovi zemljevidi prikazujejo vse pomembne kartografske prvine, in sicer relief, vodovje, naselja, prometnice, administrativne meje in zemljepisna imena. Za njihovo ponazoritev so uporabljeni kartografski znaki, ki so v uporabi še danes, na primer linijski znaki za reke, prometnice in administrativne meje, krogi za naselja in podobno. Spremenil je le način prikazovanja razgibanosti površja.

---

¹²² Prav tam, str. 122.

Namesto nizov trikotnikov, polkrogov ali krtin, ki so označevale gorske verige, je uvedel metodo črtic. Z njo so dosegli večjo nazornost in metričnost terena, kar je bilo in je še danes izjemnega pomena za vojaške namene. Poznavanju reliefa je Kocen pripisoval izjemen pomen, tako da je v atlase poleg splošno geografskih kart uvrščal tudi »neme karte«, ki so prikazovale le relief ali le vodovje.¹²³

Nekoliko večji poudarek si zaslužita zemljevida, ki sta pomembna predvsem za nas Slovence. To sta Kocenov zemljevid Avstrijskega cesarstva in zemljevid Alpskih dežel.

- **Zemljevid Avstrijskega cesarstva**

Zemljevid Avstrijskega cesarstva je izdelan v merilu 1 : 5.000.000 in ga lahko uvrščamo tako med regionalne kot tudi med domoznanske zemljevide. Začetni je ferrski poldnevnik. Relief, vodno omrežje, poselitveno omrežje in zemljepisna imena so prikazana črno-belo, medtem ko je državna meja tiskana v debelejši rožnata barvi. S tanjšimi črtami enake barve so prikazane tudi deželne meje. Pod naslovom in v obliki ulomka zapisanim številčnim merilom je še grafično merilo z razdaljami, izraženimi v geografskih miljah. V spodnjem levem kotu je v obliki preglednice dodan seznam vseh kronskih dežel s temeljnimi statističnimi podatki, površino v kvadratnih geografskih miljah,¹²⁴ številom prebivalcev in gostoto poselitve. V predzadnji vrstici je navedeno tudi število vojakov, v zadnji pa so zbirni podatki. Iz njih lahko razberemo, da je Avstrijsko cesarstvo takrat merilo 11.751,41 kvadratnih geografskih milj oz. 647.268 km², da je v njem živel 35.002.954 prebivalcev, torej je povprečna gostota poselitve znašala 2979 ljudi na kvadratno geografsko miljo oz. 54 ljudi na kvadratni kilometer. Navedeni so tudi podatki za deželo Kranjsko. V tistem času je merila 181,47 kvadratnih geografskih milj (9995 km²), v njej pa je živel 451.941 ljudi. Gostota poselitve je bila pod državnim povprečjem, saj je znašala 2490 ljudi na kvadratno geografsko miljo oz. 45 ljudi na kvadratni kilometer. V desnem spodnjem kotu zemljevida je legenda z razlago tipografije ter grafičnih znakov za velikostne razrede naselij.

---

¹²³ Prav tam, str. 122-123.

¹²⁴ 1 kvadratna geografska milja je 55,08km².

Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 69.

Največja mesta z več kot 100.000 prebivalci in večja mesta z od 50.000 do 100.000 prebivalci so izpisana z velikimi tiskanimi črkami, slednja z ležečimi, prva pa s pokončnimi. Imena mest z manj kot 50.000 prebivalci so pri vseh spodnjih štirih razredih izpisana z malimi tiskanimi črkami. Dodana sta še dva razreda za tržna naselja, večji prikazuje te kraje z več kot 20.000 prebivalci, manjši pa z od 10.000 do 20.000 prebivalci. Čisto spodaj je še bistveno večji krog s pojasnilom, da ta znak označuje naselja, katerih ozemlje se razprostira čez več kvadratnih geografskih milj. Takšna naselja so bila in so še vedno značilna za Panonsko nižavje, največje pa je zagotovo bila zdajšnja Subotica oz. bivša Maria Theresiopel.¹²⁵

Slika 4: Izrez z zemljevida Avstrijsko cesarstvo s seznamom kronskih dežel in prečnim prerezom izoblikovanosti površja

Vir: Bratec - Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 70.

¹²⁵ Prav tam, str. 69-71.

Posebnost zemljevida je prečni prerez izoblikovanosti površja na črti Sigmaringen v povirju Donave – Innsbruck – Linz - Wien (Dunaj) - Pesth (Pešta) - Belgrad (Beograd) - Widdin (Vidin) - Rustschuk (Ruse). Prerez je le okviren, saj so na posameznih odsekih nanizane gorske skupine, vzpetine, prelazi, jezera, reke in naselja, ki niso na isti liniji, ampak na isti zemljepisni širini, pa še to glede na rastočo nadmorsko višino, in ne v smeri od juga proti severu. Najvišji predeli so v ozadju, nižji pa v ospredju. Čeprav je ta prikaz razumljiv, je vseeno nekoliko težje predstavljivo, da je v ozadju za nemškim mestom Ulm južnotirolska vzpetina Ortles (Ortler), prav tam pa je v ozadju za Donavo švicarska dolina Engadin. Kljub takšnim nenavadnim perspektivam je iz prereza mogoče razbrati glavne značilnosti razgibanosti površja celotnega Avstrijskega cesarstva. Poleg imen večjih mest so z verzalkami izpisana imena držav, avstrijskih kronskih dežel, nekaterih ogrskih dežel, na primer Slavonije, Vojvodine in Banata ter Jadranskega morja. Večina zemljepisnih imen je zapisana v nemščini. Izjema so le naselja v osrednjem delu Ogrske oz. današnje Madžarske, kjer je tudi nekaj madžarskih imen (Kaposvár, Czongrad, Szala Egerszeg oz. današnji Zalaegerszeg), v Galiciji, kjer so večinoma v poljščini (Zolkiew, Jaroslaw, Rzeszow, Gorlice) in tudi na območju Benečije, Istre, Kvarnerja, Dalmacije in Črne gore, kjer so, tako kot v notranjosti Italije, večinoma v italijanščini. V italijanščini so zapisana tudi imena jadranskih otokov. Na območju Balkanskega polotoka so nekatera imena zapisana tudi s šumniki (Ottočac, Gospič, Bihač, Foča, Šabac, Pančova, Pošarevac, Kruševac, N. Oršowa, Gross Bečkerek, današnji Zrenjanin). Najdemo tudi imena naselij Kragujevac, Trebinje, Plevle (Plevlja), Travnik. Nekoliko drugače so poimenovana tudi Kolpa (Kulpa), Zahodna Morava (Srbska Morava), Neretva (Narenta), Sarajevo (Serajevo), Sisak (Sissek), Gradec (Gratz). Na območju Like, Korduna, Banije, Slavonije in vzhodnega Banata so poimenovana območja Hrvaške, Slavonske in Banatske vojaške krajine. Tudi na tem zemljevidu najdemo v oklepajih zapisana antična imena: Passau (Castra Batova), Budweis (Marobudum), Olmütz (Eburum), Brünn (Eburodurum), Botzen (Pons Drusi), Cividale (Forum Julii), Salzburg (Iuvavia), Judenburg (Jaunum), Frisach (Nareja), Völkermarkt (Virunum), Radkersburg (Alicanum), Stein an Anger (Sabaria), Altenburg (Carnuntum), Cilli (Celeja) – Celje, Pettau (Petovia) – Ptuj, Laibach

(Aemona) – Ljubljana, Möttling (Metulum) – Metlika, Esseg (Mursa), Smederevo (Semendria), Curzola (Corcyra nigra), Ragusa (Epidaurum). V oklepaju sta zapisani tudi imenski dvojnici Auschwitz (Oswiecim) na jugu Šlezije in Mitterburg (Pisino), današnji Pazin, v osrčju Istre. V prvem primeru je v oklepaju poljsko, v drugem pa italijansko ime.¹²⁶

- **Zemljevid Alpskih dežel**

Zemljevid Alpskih dežel je drugi od enostranskih prepognjenih zemljevidov v atlasu večjega formata ali od dveh prepognjenih dvostranskih zemljevidov v različici manjšega formata. Izdelan je v merilu 1 : 1.900.000 in ima poleg številčnega merila še grafično merilo z razdaljami v geografskih miljah. Začetni poldnevnik ni izrecno naveden, je pa iz števil, ki označujejo zemljepisno dolžino razvidno, da gre za ferrski poldnevnik. Razlike med olomouško in graško različico so očitne: pod merilom je v olomuški različici črtkana, v graški pa debelejša modra sklenjena črta s pojasnilom, da so na ta način označene jezikovne meje. Pri olomouški različici je relief odtisnjen v rjavi in vodovje v črni barvi, v graški različici pa je relief v sivi, reke v črni, morja in jezera pa v modri barvi. Slednje barve so bližje sodobnim kartografskim standardom. Meje držav in dežel so v olomouški izdaji ročno obarvane s tanko temnomodro črto, medtem ko ima graška izdaja rdeče obarvane administrativne meje ter ročno obarvano debelejšo svetlomodro črto, ki označuje jezikovne meje. Slednje so v olomouški različici označene s težko sledljivo črtkano črno črto. Poleg jezikovne meje Slovencev so vrisane še jezikovne meje Kočevarjev, Furlanov, Italijanov, Retoromanov in še nekaterih drugih jezikovnih skupnosti. Kakovost tiska je slaba, saj so barve ponekod nenatančno odtisnjene. Zemljevid je slabo pregleden, saj prikaz višin s črtkami v visokogorju zahteva zelo gost vzorec. To pa poslabšuje berljivost zemljepisnih imen, ki jih je na zemljevidu zelo veliko. Prav zaradi velike gostote napisov je izbrana manjša velikost pisave, kar zopet prispeva k nepreglednosti.¹²⁷

Zemljevid nima nobenega pomožnega zemljevida, je pa v desnem spodnjem kotu preglednica s seznamom 84 slovenskih krajevnih imen, kakršne ni na nobenem

---

¹²⁶ Prav tam, str. 71.

¹²⁷ Prav tam, str. 77.

drugem zemljevidu v atlasu. V šestih stolpcih so ob nemških navedena slovenska imena za večja naselja na Kranjskem, južnem Koroškem, južnem Štajerskem ter v Istri. Vmes najdemo tudi italijanski imeni Fiume (Reka) na Hrvaškem in Udine (Videm) v Furlaniji, s slovenskima ustreznicama. Ker takratno zapisovanje slovenskih krajev še ni bilo trdno normirano, je razumljivo, zakaj so številna imena zapisana v svojih arhaičnih različicah: Ajdušina (Ajdovščina), Blekovec (Velikovec), Bouc (Bovec), Dobernlaves (Dobrla vas), Krajn (Kranj), Podčetrtek (Podčetrtek), Ponkva (Ponikva), Radoljca (Radovljica), Verhnika (Vrhnika), Veržeje (Veržej), Volenje (Velenje), Zeleznike (Železniki). Na tem seznamu je zajet le del nemških krajevnih imen z območja Slovenije, saj jih je na zemljevidu še veliko več. Po slovensko so zapisana le imena krajev Planina, Rakek, Ottok (Otok), Videm, Nabresina (Nabrežina) in Dobra na jugu Gradiščanske. Več pa je slovenskih oronimov, na primer Dobrač, Mangart, Rasar (Razor), Terglou (Triglav), Krn, Jelouza (Jelovica), Blegaš (Blegoš), Grintouz (Grintovec), Ojstriza (Ojstrica), Urašica (Rašica), Piuka Planina (Javorniki in Snežniško pogorje skupaj), Slaunik (Slavnik), Nanos, Welka Kappa (Velika kopa na Pohorju). Ime Slovenskih goric je izpisano kot alonim Windisch Büchel (na Goričkem), torej s slovenskim imenom v oklepaju. Imena pogorij so večinoma nemška: Die Karawanken (Karavanke), Bacher Gebrige (Pohorje), Matzel Gebrige (Macelj), Horn Wald (Kočevski rog), Uskoken Gebrige (Gorjanci), Birnbaumer Wald (Hrušica), Tschitschen Boden (Čičarija). Nemški sta imeni vzpetin Wutsch (Boč) in Schnee Berg (Visoki Snežnik), pa tudi pokrajinsko ime Wochein (Bohinj), medtem ko je pokrajinsko ime Der Karst (Carso) zapisano dvojezično, najprej nemško in v oklepaju z italijanskim alonimom.¹²⁸

Tudi na Hrvaškem, ki je bila takrat del Ogrske, so imena pogorij zapisana v nemškem jeziku, a je pri njih opaziti višjo stopnjo ohranjanja originalnih hrvaških imen. To je povsem logično, saj zaradi pripadnosti Ogrski mnogi kraji in drugi pojavi sploh niso imeli nemških imen. Značilni tamkajšnji oronimi so Ivančica Gebrige, Kalnik Gebrige, Sleme Gebrige, Klek, Welika (Grosse) in Mala (Kleine) Kapella. Še več je hrvaških imen krajev, in sicer Klanjec, Krapina, Ludbreg, Bresnica, Belovar (Bjelovar), Kovačica, Ivanič, Daruvár, Ottočac (Otočac),

---

¹²⁸ Prav tam, str. 77-80.

Ogulin, Ravnagora (Ravna Gora), Delnice, Skrad in Cirguenica (Crikvenica). Zagreb je zapisan kot dvojnica Agram (Zágráb); v oklepaju je torej madžarsko ime. Podoben zapis srečamo tudi pri podvelebitskem mestu Senja Zeng (Segna).¹²⁹

Na zemljevidu najdemo še več imen, ki so zapisana v oklepajih. Prevladujejo dvojnice z endonimi in nemškimi imeni v oklepajih, kakršne so Montbéliard (Mömpelgard), Genève (Genf), Sion (Sitten), Bormio (Worms), Milano (Mailand), Torino (Turin), Venezia (Venedig oz. Benečija), Caporetto (Karfreit), Pisino (Mitterburg). Nekaj pa je tudi dvojnic, pri katerih so najprej zapisana imena v nemščini in nato v oklepajih v italijanščini ali madžarščini. Takšna imena so Botzen (Bolzano), Irnis (Giornico) ter Görz (Gorizia). Z verzalkami so zapisana imena Jadranskega morja, neodvisnih držav, avstrijskih in nemških dežel, italijanskih pokrajin ter velikih mest, kot so München, Wien (Dunaj), Gratz (Gradec), Triest (Trst), Venezia (Benetke), Padua (Padova), Verona, Mantua (Mantova), Milano, Alessandria, Torino in Lyon. Dolomiti so poimenovani Cadorische Alpen, Ženevsko jezero Lemman See, Gardsko jezero Garda See in Blatno jezero Platten See. Na zemljevidu najdemo tudi nekaj imen narodov in narodnih skupnosti. Takšna imena so: Furlaner (Furlani), Slovenen (Slovenci), Kroaten (Hrvati), Magyaren (Madžari), Gotscheer (Kočevarji ali Kočevski Nemci) in Morlaken (Morlaki ali Črni Vlahi).¹³⁰

5.3 DIDAKTIČNI POMEN DANAŠNJEGA ATLASA (VELIKI ŠOLSKI ATLAS)

Veliki šolski atlas tržiške založbe Učila je poslovenjena različica izvornika Student Atlas britanske založbe Dorling Kindersley. Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU je pripravil še kartografsko prilogo o Sloveniji s poglavji Kamnine, Površje, Vode, Podnebje in živi svet, Prebivalstvo, Naselja in Gospodarstvo. Dodali so tudi vsebinska sklopa Zemljepisna imena s prevodi več sto pojmov, ki se kot deli zemljepisnih imen pojavljajo v raznih jezikih sveta, in Zemljepisni izrazi s kratkimi terminološkimi pojasnili okrog 130 pojmov, ki se v atlasu

---

¹²⁹ Prav tam, str. 80.

¹³⁰ Prav tam, str. 80.

najpogosteje pojavljajo.¹³¹ Strokovni svet Republike Slovenije za poklicno in strokovno izobraževanje Ministrstva za šolstvo, znanost in šport je leta 2003 sprejelo sklep o potrditvi Velikega šolskega atlasa za zemljepis v 7.-8. razredu osemletnega osnovnošolskega izobraževanja in za geografijo v 6.-9. razredu devetletnega osnovnošolskega izobraževanja in 1.-4. letniku gimnazijskega in srednjega poklicnega izobraževanja.¹³² Ponatisnjen in posodobljen je bil leta 2008 in 2011.¹³³

Atlas obsega 160 strani, njegove dimenzije pa so 25 krat 29 centimetrov. Razdeljen je na 5 poglavij, in sicer:

- Govorica zemljevidov,
- Svet okrog nas,
- Slovenija,
- Atlas sveta,
- Imensko kazalo.¹³⁴

Prvo poglavje je namenjeno Zemlji kot planetu in njeni upodobitvi na zemljevidih, izdelavi in branju zemljevidov ter uporabi atlasa. Uporabnik atlasa tako dobi informacije o osnovni kartografski terminologiji, kartografskih projekcijah, matematičnih, naravnih in družbenih elementih, kateri skupaj sestavljajo sodoben zemljevid.¹³⁵

Drugo poglavje predstavlja naravne in družbene značilnosti Zemlje. Začne se z nazornim naravnim zemljevidom sveta, sledi pa vrsta zemljevidov sveta, na katerih so prikazani površje, geološka zgradba, oceani, podnebni pasovi, živi svet,

---

¹³¹ Veliki šolski atlas. Pridobljeno: <http://giam2.zrc-sazu.si/sl/publikacije/veliki-solski-atlas#v>, dne 07.04.2014.

¹³² Sklep o potrditvi Velikega šolskega atlasa. Pridobljeno: http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_SKLE4427.html, dne 07.04.2014.

¹³³ Veliki šolski atlas. Pridobljeno: <http://giam2.zrc-sazu.si/sl/publikacije/veliki-solski-atlas#v>, dne 07.04.2014.

¹³⁴ Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Veliki šolski atlas, Učila International, Tržič 2008 (v nadaljevanju Geografski inštitut, Veliki šolski atlas).

¹³⁵ Geografski inštitut, Veliki šolski atlas, str. 4-12.

svetovno prebivalstvo, svetovno gospodarstvo in državne meje oz. upravna razdelitev.¹³⁶

Tretje poglavje je, kot že omenjeno, namenjeno Sloveniji. Zemljevidi, grafični prikazi, fotografije in kratki opisi uporabniku podajo vse informacije o kamninah, površju, vodovju, podnebjju, rastju, prebivalstvu, naseljih ter gospodarstvu. Na koncu tega poglavja so zemljepisna imena v različnih svetovnih jezikih.¹³⁷

Osrednji del atlasa je namenjen predstavitvi celin. Vsaka celina je predstavljena z naravnim in političnim zemljevidom. Naravni zemljevid prikazuje relief in vodno mrežo, politični pa temelji na posameznih državah ter njihovih glavnih mestih. Splošni zemljevidi tako prikazujejo po delih celin utemeljene sklope držav. Na njih najdemo vse topografske elemente obravnavanega ozemlja, in sicer vodovje, naselja, prometno omrežje in meje. Povsod so seveda zapisana ustrezna zemljepisna imena. Za lažjo orientacijo poskrbi stopinjska mreža. Vsak splošni zemljevid spremljajo manjši tematski zemljevidi. Ti obravnavajo gostoto prebivalstva, industrijske kraje in območja, panoge industrije, rabo tal, poljedelske kulture in panoge živinoreje, povprečne temperature in padavine ter okoljske probleme. Predstavitev dopolnjujejo barvne fotografije s spremnim besedilom in prerez celine.¹³⁸

Na koncu atlasa je še poglavje namenjeno zemljepisnim izrazom. Gre za zemljepisno terminologijo ali zemljepisno izrazoslovje. Po abecednem redu je na kratko razložen pomen tistih izrazov, ki se najpogosteje pojavljajo v atlasu, so slabše poznani ali pa je za njihovo razumevanje potrebna natančna razlaga. Sledi seveda še imensko kazalo. Na začetni platnici so predstavljeni posamezni kartografski znaki, na zadnji pa zastave posameznih držav. Na predlistu pa tudi legenda zemljevidov.¹³⁹

---

¹³⁶ Prav tam, str. 14-24.

¹³⁷ Prav tam, str. 26-40.

¹³⁸ Prav tam, str. 42-139.

¹³⁹ Prav tam, str. 140-160.

Razumevanje in uporaba atlasa je zelo pomembna pri pouku geografije, saj učenci z njegovo pomočjo razvijajo spretnosti in sposobnosti. Učni načrt za geografijo osnovnih šol navaja naslednje:

- uporaba verbalnih, kvantitativnih in simboličnih podatkov, kot so: besedila, slike, grafi, tabele, diagrami in zemljevidi (zemljevidomgrafska pismenost, numerična pismenost, funkcionalna pismenost);
- uporaba zbiranja virov informacij s pomočjo terenskih metod in tehnik dela (risanje panoramskih slik, tematskih zemljevidov, kartiranje, anketiranje, merjenje...).¹⁴⁰

Če si pobližje pogledamo učne cilje, ki jih učenci dosegajo v posameznih razredih osnovne šole, ugotovimo, da igra atlas oz. zemljevid zelo pomembno vlogo in je pomemben učni pripomoček. Za primer si pogledajmo operativne cilje 6. razreda:

Učenec:

- imenuje in pokaže velike dele kopnega in morja na globusu ter zemljevidu sveta;
- na zemljevidu in globusu pokaže zemeljske poloble, ekvator in začetni poldnevnik ter oba tečaja;
- se orientira na globusu in zemljevidu sveta na podlagi strani neba in izhodiščnega poldnevnikarja ter vzporednika;
- se orientira in giblje v naravi s kompasom in zemljevidom;
- opiše načine prikazovanja Zemljinega površja na zemljevidu, reliefu, globusu in njihovo uporabnost;
- izdelava svoj reliefni zemljevid in panoramsko skico domače pokrajine;
- določi lego posameznih toplotnih pasov na zemljevidu sveta;
- razvija sposobnost uporabe preprostih metod geografskega raziskovanja, kot so opazovanje, merjenje, preprosta analiza, intervju, kartiranje, uporaba statističnih in drugih virov ter literature na terenu.¹⁴¹

---

¹⁴⁰ Učni načrt, program osnovna šola - geografija, Ministrstvo RS za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2011 (v nadaljevanju Učni načrt, program osnovna šola - geografija), str. 5. Pridobljeno: http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija.pdf, dne 07.04.2014.

Prav tako je atlas oz. zemljevid pomemben učni pripomoček na gimnazijah. Tudi z njegovo pomočjo dijaki pridobivajo naslednja znanja in veščine:

- se usposablja za samostojno uporabo geografskih virov in literature (globusa, atlasov, kart, statističnega gradiva ter grafičnih prikazov, slikovnega gradiva, potopisov, člankov, knjižnega gradiva, zbirk geografskih podatkov ipd.) v/na različnih medijih (časopisu, knjižnici, medmrežju, TV);
- razvijajo sposobnost verbalnega, kvantitativnega in grafičnega izražanja geografskega znanja z uporabo sodobnih učil (besedila, slik, skic, kart, tabel, diagramov, grafikonov).¹⁴²

Pobljže si poglejmo učne cilje 4. letnika, kjer dijaki podrobno obravnavajo Slovenijo:

Dijak:

- z geološko in reliefno karto ter slikovnim gradivom razloži razvoj in značilnosti kaminske zgradbe in površja Slovenije;
- opredeli lego Slovenije na orografski in geološki karti Evrope;
- ob analizi klimogramov opredeli, primerja in pokaže na zemljevidu značilne tipe podnebja in rastlinstva v Sloveniji;
- z ustrezno karto razloži kakovost vode v slovenskih rekah in sklepa o vzrokih onesnaženosti;
- imenuje in pokaže na zemljevidu največja slovenska jezera, jih opredeli po nastanku in oceni njihov pomen za turizem;
- ob tematskem zemljevidu ugotovi glavna poplavna območja ob rekah;
- pokaže na karti območja slovenske narodnostne manjšine v Italiji, Avstriji in na Madžarskem;

---

¹⁴¹ Učni načrt, program osnovna šola - geografija, str. 8-10.

¹⁴² Učni načrt, program gimnazija – geografija, Ministrstvo RS za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2008 (v nadaljevanju Učni načrt, program gimnazija - geografija), str. 11-12. Pridobljeno:

http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/geografija_spl_gimn.pdf, dne 07.04.2014.

- na zemljevid vriše najgosteje poseljena območja v Sloveniji in večja mesta;
- s tematskim zemljevidom opiše in oceni energijske vire v Sloveniji;
- na zemljevidu pokaže še delujoč premogovnik in vrednoti premog kot energijski vir;
- na ustreznem zemljevidu pokaže plinovode, iz katerih se oskrbuje Slovenija, in s tem ugotavlja smeri uvoza energetske vire;
- na zemljevidu pokaže glavne termoelektrarne in jedrsko elektrarno;
- našteje in na zemljevidu najde najpomembnejša industrijska središča v Sloveniji v preteklosti ter pozna vzroke in posledice sprememb;
- s prometnim zemljevidom Evrope spozna prometno omrežje v Sloveniji (ceste, železnice, letališča, pristanišča) ter vrednoti njegov pomen za posamezna območja v Sloveniji;
- našteje in pokaže na zemljevidu najpomembnejša turistična središča v Sloveniji.¹⁴³

Pouk geografije in tudi zgodovine še vedno temelji oz. daje velik poudarek atlasom in zemljevidom, kar je razvidno iz učni načrtov. Učenci in dijaki tako dobijo lažjo predstavo o svetu.

---

¹⁴³ Učni načrt, program gimnazija - geografija, str. 39-44.

5.4 PRIMERJAVA IN ANALIZA OBEH ATLASOV

Za primerjavo bom uporabila graško različico Kocenovega srednješolskega atlasa, saj je digitalizirana in dostopna na medmrežju.

Preglednica 3: Osnovne značilnosti Kocenovega srednješolskega atlasa in Velikega šolskega atlasa

OSNOVNI PODATKI	GRAŠKA RAZLIČICA KOCENOVEGA SREDNJEŠOLSKEGA ATLASA		VELIKI ŠOLSKI ATLAS
	LETO NASTANKA	1861	2008
CENA	3 goldinarji = cca 40 €	29,90 €	
VELIKOST	16x25	25x29	
ŠTEVILO STRANI	64	160	

Vir: Polonca Planko

Poleg nekaterih osnovnih podatkov se atlasa med seboj razlikujeta že na samem začetku. Graška različica namreč sploh nima kazala, medtem ko se v Velikem šolskem atlasu razprostira na dveh straneh. V prvem poglavju pa že najdemo tudi nekatere vzporednice. V tem poglavju (Kartografske projekcije – Karten-Projectionen) Kocen razglablja o vrstah zemljevidov in njihovem pomenu, kar je zelo poučno, saj je s tem poudaril pomen kartografskega gradiva, ki sledi v atlasu. Pri navedbah vrste zemljevidov prehaja od globalnega (zemljevidi vesolja, sveta) h krajevnemu (načrti mest). Nato sledi obsežna razlaga kartografskih projekcij, kar v takratnih atlasih ni bilo običajno. Na zelo enostaven način poskuša uporabniku pojasniti, kako s projekcijami po določenih matematičnih zakonitostih preslikujemo točke z Zemljine krogle na ravnino. Pri tem si seveda pomagamo z geografsko mrežo vzporednikov in poldnevnikov, ki se pri različnih projekcijah različno izrisujejo. Opisanih je 12 najpogosteje uporabljenih projekcij, ki so nazorno upodobljene tudi na listu številka 1. Opisu projekcij sledijo še omembe meril zemljevidov in načinov preračunavanja dolžin med različnimi dolžinskimi enotami. Po Kocenovem zgledu je uvodna razlaga temeljnih pojmov matematične

kartografije postala stalnica šolskih atlasov.¹⁴⁴ Tudi Veliki šolski atlas vsebuje podobno razlago elementov, ki sestavljajo zemljevid. Razlaga je zelo jasno podprta s številnimi zemljevidi, barvnimi fotografijami ter grafičnimi prikazi.

V Kocenovem atlasu sledi poglavje Nauk o površju – Terrainlehre. Avtor v njem najprej pojasnjuje temeljne vidike takratnega kartografskega upodabljanja in predstavljanja površja, pri čemer kot poglobitveni prvini izpostavlja naklon in nadmorsko višino, ki ju je mogoče prikazati z metodo Lehmanovih črtk in s senčenjem. Lestvica s črtkami in naklonskimi razredi je grafično zelo nazorno in podrobno predstavljena na zemljevidu številka 18, Avstrijsko cesarstvo – Kaiserthum Oesterreich, označenega s številko 1. Zanimivo je, da Kocen v ta namen navaja konkretne primere iz Furlanskega nižavja. S tem primerom želi uporabnika opozoriti na pomen zemljevidov, še zlasti tistih v večjem merilu, iz katerih je mogoče neposredno ali posredno sklepati o številnih dejstvih.¹⁴⁵ V Velikem šolskem atlasu je podobna predstavitev kartografije zajeta v že prej omenjenem prvem poglavju.

V Kocenovem atlasu sledi poglavje, ki ga je sam visoko cenil, in sicer poglavje Jezikovna pojasnila – Sprachliche Erläuterungen, ki ga najdemo skoraj na začetku atlasa, kot zadnje besedilno poglavje. Kocen je ta tematski sklop razdelil na dva dela. Prvi del je v obliki preglednice predstavljeni Aussprache (Izgovorjava). V preglednici je za 27 nemških glasovnih znakov navedel izgovorne ustreznice v nizozemskem, angleškem, španskem, portugalskem, poljskem in madžarskem jeziku. Jeziki so razvrščeni po abecednem zaporedju v nemščini. Z izjemo angleščine ter deloma portugalsščine, nizozemščine in madžarščine so rubrike v preglednici precej skromno zapolnjene, saj je Kocen očitno menil, da se izgovarjava in zapisi glasovnih znakov v posameznih jezikih kolikor toliko ujema z nemškimi.

---

¹⁴⁴ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 43-45.

¹⁴⁵ Prav tam, str. 45.

Slika 5: Izrez iz Jezikovnih pojasnil v uvodnem delu Kocenovega atlasa

dolina (<i>slavisch</i>) Thal	levante (<i>ital.</i>) Ost
döschengel (<i>indisch</i>) Wald	liman (<i>russisch</i>) Hafl
elf (<i>schwed.</i>) Fluss	liman (<i>türk.</i>) Bucht
erdö (<i>ungar.</i>) Wald	ling (<i>chin</i>) Gebirge, Hochebene
falva (<i>ungar.</i>) Dorf	llano (<i>span.</i>) Ebene
felsö (<i>ungar.</i>) ober	loch (<i>celtisch</i>) See
field (<i>engl.</i>) Feld	mali (<i>slav.</i>) klein
firth (<i>celtisch</i>) Bucht	marenma (<i>ital.</i>) Morast
fjäll (<i>schwed.</i>) Gebirge	medina (<i>arab.</i>) Stadt
fjord (<i>dän. norweg.</i>) Bucht	mezö (<i>ungar.</i>) Feld
forêt (<i>französ.</i>) Wald	moor (<i>engl.</i>) Morast
fu (<i>chines.</i>) Stadt	most (<i>slav.</i>) Brücke
fuorcla (<i>rhätisch</i>) Pass	mount (<i>engl.</i>) Berg
ghat (<i>indisch</i>) Pass	mouth (<i>engl.</i>) Mündung
giri (<i>indisch</i>) Berg	nagy (<i>ungar.</i>) gross
gora, hora (<i>slav.</i>) Berg	nahr (<i>arab.</i>) Fluss
grad (<i>slav.</i>) Schloss, Festung	nan (<i>chines</i>) Süd
grand (<i>französ.</i>) gross	negro (<i>span.</i>) schwarz
grande (<i>ital. span. port.</i>) gross	neuf (<i>französ</i>) neu
great (<i>engl.</i>) gross	nevado (<i>span.</i>) schneeig
green (<i>engl.</i>) grün	new (<i>engl.</i>) neu
gunong (<i>malaysch</i>) Berg	noór (<i>mongolisch</i>) See
hai (<i>chines.</i>) Meer	norr (<i>schwed.</i>) Nord
ham (<i>schwed.</i>) Hafen	norte (<i>span</i>) Nord
haut (<i>französ.</i>) hoch	north (<i>engl</i>) Nord
havn (<i>dänisch</i>) Hafen	novi (<i>slav</i>) neu

Vir: Bratec - Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str.46.

Drugi del pa je naslovljen s Häufig vorkommende geographische Bezeichnungen in verschiedenen Sprachen (Pogoste geografske oznake v različnih jezikih). V tem delu je dodal 181 v zemljepisnih imenih najpogosteje vsebovanih občnoimenskih izrazov v kar 22 različnih jezikih oz. skupinah jezikov: angleškem, arabskem, danskem, francoskem, frizijskem, indijskem-hindujskem, italijanskem, keltskem, kitajskem, madžarskem, malajskem, mongolskem, nizozemskem, norveškem, perzijskem, portugalskem, retoromanskem, ruskem, slovanskih, španskem, švedskem in turškem.¹⁴⁶ Tovrstni pregledi so v atlasni literaturi postali stalnica in so dobro izhodišče za boljše razumevanje pomena zemljepisnih imen. V Velikem šolskem atlasu tak seznam najdemo na strani 40, na koncu poglavja o Sloveniji.

Kocenov atlas se nato nadaljuje z drugim listom (Pogledi na Zemljo – Erdansichten), na katerem so prikazi Zemlje iz različnih perspektiv. Sedem zemljevidov manjših meril prikazuje naš planet na tri različne načine. Štirje zemljevidi v vogalih lista v merilu približno 1 : 200.000.000 prikazujejo vzhodno, zahodno, južno in severno poloblo. V sredini je kot nekakšen tujek zemljevid sveta v Mercatorjevi projekciji, v merilu približno 1 : 500.000.000. Je edini

¹⁴⁶ Prav tam, str. 46-47.

zemljevid, ki ima kvadratno obliko, zato močno izstopa od ostalih, polkrožnih zemljevidov. Nad in pod tem zemljevidom sta še prikaza kopenske in morske poloble v merilu približno 1 : 400.000.000. Ta list je prvi v atlasu, ki je natisnjen v barvni litografiji. K nazornosti zemljevida pripomorejo različno obarvane celine ter modro obarvani oceani in morja. Za začetni poldnevnik je uporabljen ferrski poldnevnik. Zemljepisna imena so razmeroma redka. Imena celin so izpisana z nekoliko večjimi malimi tiskanimi črkami kot preostala pokrajinska imena ter imena otočij in otokov, ki so praviloma navedena v ležeči pisavi.¹⁴⁷ V Velikem šolskem atlasu najdemo precej podoben zemljevid. Gre namreč za naravni zemljevid sveta, ki prikazuje glavne naravne pojave na Zemlji. To so gorske verige, puščave, travnate stepe in savane, gozdovi, velike reke in jezera, morja in oceani. Zemljevid se razprostira na dveh straneh, in sicer v Wagnerjevi (VII.) projekciji, s pomočjo katere se ohranijo velikostna razmerja med državami. Zemljevid je opremljen še z dvema manjšima zemljevidoma, ki ponazarjata severno in južno poloblo. V desnem kotu zgoraj je tudi manjša preglednica s skrajnostmi Zemlje v številkah. Vsi zemljevidi so zelo nazorni, saj so z različnimi barvami in črkami jasno ločeni vsi naravni pojavi na Zemlji.

V Velikem šolskem atlasu sledita poglavji, ki jih v Kocenovem atlasu ne zaznamo, to sta poglavji o naravnih in družbenih dejavnikih sveta in Slovenije.

Osrednji del obeh atlasov je namenjen sklopom zemljevidov posameznih celin in držav. Zanimivo je, da Kocen najprej prikaže vse celine in nato posamezne dele oz. države, a ne prikaže držav celin skupaj, ampak nekoliko pomešano. Primer: zemljevidu Rusije sledi zemljevid Vzhodne Indije in Kitajske, nato sledi zemljevid Države Severne in Srednje Amerike z Zahodno Indijo, nato sledi Evropa, z zemljevidom Alpskih dežel. V sodobnem atlasu pa se posamezna celina obravnava v celoti, s poudarki na posameznih delih oz. državah. Primer: Evropa - 1. Evropa: predstavitev, 2. Evropa: gospodarstvo, 3. Severna Evropa, 4. Beneluks, 5. Britansko otočje, 6. Francija, 7. Pirenejski polotok, 8. Nemčija in Alpske

---

¹⁴⁷ Graška različica Kocenovega atlasa. Pridobljeno: http://austria-forum.org/ebook/wbin/ambrosius.html#searchtext=KozennAtlas&thumbview=2p&layer=Default&pageid=0000&book=Sachbuch/Kozenn_Atlas&pagenum=13, dne 09.04.2014.

dežele, 9. Italija, 10. Srednja Evropa, 11. Jugovzhodna Evropa, 12. Vzhodna Evropa, 13. Evropski del Rusije, 14. Sredozemlje. V vsakem od teh poglavij je glavni splošni zemljevid, ki prikazuje obravnavano območje. Zemljevidi so opremljeni z grafičnim merilom in legendo. Na njih najdemo fizično-geografske in družbeno-geografske elemente, kot so relief, hidrografsko omrežje, naselja in državne meje. Splošni zemljevid spremljajo številni tematski zemljevidi, ki prikazujejo pokrajino, podnebje, okolje, prebivalstvo, kmetijstvo in industrijo. Za lažje razumevanje je ob zemljevidih tudi kratka razlaga, razne fotografije in diagrami. Isti vzorec se nato ponovi pri vse ostalih celinah. Posebej sta obravnavani tudi celini Antarktika in Arktika, ki v Kocenovem atlasu nista prikazani.

Podrobnejša primerjava in analiza zemljevidov posameznih delov oz. držav je otežena predvsem zaradi drugačne upravne razdelitve v preteklosti in danes.

Kratka primerjava in analiza jasno pokažeta številne skupne značilnosti in tudi razlike obeh atlasov: Kocenov atlas predstavlja temelj današnjim atlasom, in s tem seveda tudi Velikemu šolskemu atlasu. Upoštevati pa moramo, da je med njima preteklo kar 150 let in da sta v tem času kartografija in znanost močno napredovali.

6 KOCEN, OČE ATLASOV IZ HOTUNJA

Brez dvoma je Blaž Kocen, poleg Slomška in Ipavcev, veliko ime slavnih mož, ne le občine Šentjur, ampak tudi vse Slovenije. Vseeno je premalo znan, tako v domačem kot tudi širšem okolju. Na kraju njegove domačije stojita spominska hiša in spomenik v obliki piramide. V čast spoštovanja so krajanji po njem poimenovali Osnovno šolo na Ponikvi.¹⁴⁸

6.1 POSTAVITEV SPOMENIKA

Pobudnica postavitve spomenika Slava Kovačič pripoveduje: »Leta 1956 sem začela poučevati na osnovni šoli na Ponikvi in o Blažu Kocenu nisem vedela ničesar, čeprav sem s seboj nosila svoj atlas – Kocenov atlas, letnik 1926. Na pročelju stare šole, štirirazrednice na Gmajni, sem opazila dve spominski plošči: prvo posvečeno A. M. Slomšku knezoškofu in narodnemu buditelju in drugo ploščo posvečeno Blažu Kocenu, slovečemu geografu in kartografu. Začela sem raziskovati in zapisovati zgodovino Ponikve, zlasti podatke o Kocenu, ki so se v (skromnem obsegu) ohranili pri ljudeh. Na lastno pobudo sem vodila razrede na Hotunje, kjer je še stala rojstna hiša in na njej plošča: »V tej hiši se je rodil Blaž Kocen ... postavili njegovi rojaki ob 100. obletnici rojstva 1921.« Hiša je bila v slabem stanju, vendar zanimiva. Gospodar velike kmetije Anton Zdolšek (po domače Krištan), ki ji je pripadala tudi rojstna hiša Blaža Kocena, nam je vedno pripovedoval o »svojem stricu«. Njegov brat, Franc Zdolšek, bančni uslužbenec v Zagrebu, pa je bil sploh prvi domačin, ki je začel zapisovati in zbirati gradivo o Kocenu. Pojasniti je treba, da je bil prvi mož Kocenove matere prav tako Zdolšek. Ta nam je izročil gradivo, ki ga je imel. Na vprašanja pri domačinih, koliko vedo o slavnem rojaku, so mi navadno odgovorili, da je postal slaven, ker je narisal veliko zemljevidov ali da je 'oče' atlasov.«¹⁴⁹

Staro Kocenovo hišo je čas uničil, čeprav obstaja dokument iz leta 1926 o njeni sanaciji. Zrušila se je okoli leta 1965. Na osnovni šoli se je takrat porodila ideja, da se ob 100. obletnici smrti nekaj naredi. V sodelovanju z Geografskim društvom Slovenije, Občino Šentjur in posamezniki domačini so sestavili odbor, ki ga je

¹⁴⁸ Bratec – Mrvar, Blaž Kocen: življenje in delo, str. 43.

¹⁴⁹ Pripovedovanje in zapisi Slave Kovačič.

vodila Slava Kovačič. Strokovno pomoč sta nudila dva domačina, univerzitetna profesorja geografije in geologije, dr. Marjan Žagar (Šentjurčan) in dr. Stanko Buser (Ponkavljan). Domačin dr. Stanko Buser je bil tudi pozneje vedno v veliko pomoč.¹⁵⁰

Slika 6: Spomenik Blažu Kocenu

Vir: Polonca Planko (22.04.2014)

Pri postavitvi spomenika, ki stoji na prostoru nekdanje Kocenove hiše, in pri urejanje okolice so s prostovoljnim delom sodelovali šolski otroci, učitelji in domačini. Finančno podporo pa je zagotovila občina. Odkritje spomenika leta 1972 je obsegalo naslednje dogodke:

1. Proslavo v prosvetni dvorani, kjer je dr. Marjan Žagar v svojem govoru orisal kraj ter življenje in delo Blaža Kocena.
2. V šoli je bila razstava.
3. Na Hotunju pa je spomenik odkril akademik, prof. dr. Svetozar Ilešič, ob prisotnosti številnih slovenskih geografov, občinskih predstavnikov in domačinov.¹⁵¹

¹⁵⁰ Pripovedovanje in zapisi Slave Kovačič.

¹⁵¹ Kunaver, Blaž Kocen, str. 129.

6.2 POIMENOVANJE ŠOLE PO BLAŽU KOCENU

Leta 1974 je potres prizadel tudi Ponikvo in uničil staro šolo na Gmajni. S solidarnostnimi prispevki je bila tako leta 1975 zgrajena nova šola, ki se je z občinskim odlokom od takrat dalje imenovala »Osnova šola Blaža Kocena«. Ploščo s prvotne hiše so vzdali v pročelje in v notranjosti šole uredili slikovni prikaz o Kocenu.¹⁵²

Leta 2007 je bilo zgrajeno novo poslopje osnovne šole. Pojavila se je pobuda o preimenovanju Osnovne šole Blaža Kocena v Osnovno šolo blaženega Antona Martina Slomška. Vest je spodbodla Slavo Kovačič, ki je poudarila: »Tako za Blaža Kocena kot za bl. Antona Martina Slomška menim, da sta v svojem življenju za slovenski narod naredila ogromno. Oba imata svoje trdno mesto med našimi ljudmi, še posebej na Ponikvi. Zdi pa se mi neetično in nepošteno, da bi šola, ki se je toliko časa imenovala po šolniku, preimenovala.«¹⁵³

6.3 POT TREH ZNAMENITIH PONKOVŠKIH MOŽ

Turistično olepševalno društvo Ponikva je projekt »Učne poti po Ponikvi« decembra 2008 prijavilo na razpis Ministrstva za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije. Turistično društvo je namreč nosilec projekta, partnerja pa sta tudi Krajevna skupnost Ponikva in Občina Šentjur. Na razpisu so bili uspešni, tako da je projekt »Učne poti po Ponikvi« sofinanciran iz evropskega kmetijskega sklada, os Leader, pod okriljem Lokalne akcijske skupine »Od Pohorja do Bohorja«. Preostala sredstva pa je zagotovilo turistično društvo skupaj s partnerjema projekta. Zaradi prostranosti terena in obširnosti snovi so se odločili za dve vsebinski celoti, povezani s potmi. Prvo, Kraško vodno pot, ki so jo poimenovali po Stanku Buserju, in drugo, Pot treh znamenitih ponkovških mož.¹⁵⁴

---

¹⁵² Prav tam, str. 129.

¹⁵³ Marijana Novak, Ni potrebe za preimenovanje šole na Ponikvi, Šentjurčan, 15. junij 2007, letnik VIII., št. 252, str. 15.

¹⁵⁴ Učne pohodne poti. Pridobljeno: <http://www.todponikva.si/ucne-pohodne-poti>, dne 19.03.2014.

Slika 7: Pot treh znamenitih ponkovških mož

Vir: Polonca Planko (22.04.2014)

Na zgodovinsko-geografski učni poti, poimenovani po treh znamenitih možeh – Antonu Martinu Slomšku, Blažu Kocenu in Mihaelu Zagajšku, si lahko ogledamo številne naravne in kulturno-zgodovinske znamenitosti. Pomembni sakralni zgradbi sta cerkvi Sv. Ožbalta na Unišah in Sv. Martina na Ponikvi. Skozi naselje Uniše nas pelje pot do zaselka Slom, kjer je bil rojen lavantinski škof, pesnik, pisatelj in vzgojitelj Anton Martin Slomšek (1800-1862). Na Zgornjem Hotunju, na mestu nekdanje rojstne hiše geografa in kartografa Blaža Kocena (1821-1871), stoji s slamo krita lesena hiša, v kateri se nahaja spominska soba. V Zagaju je obnovljeno posestvo leksikografa in slovnničarja Mihaela Zagajška (1739-1827), ki je pod psevdonimom Jurij Zelenko izdal prvo nemško-slovensko slovnico s slovenskim razpravljalnim jezikom. Poleg znamenite zgodovine nas spremlja ohranjena narava. Ob ribnikih pod Hotunjskim gozdom je pravi raj vlagoljubnih rastlin in živali. V dolini potoka Slomščice pa poteka železniška povezava nekdanje Južne železnice. Pot skozi drevored nas pripelje do Gobčeve hiše, nekdanje Guggenthalove vile Rosenau, ki hrani staro zbirko starin. Geološko

preteklost tega območja pa lahko občudujemo ob prerezu Šamčevega peskokopa.¹⁵⁵

Vsako leto Turistično olepševalno društvo Ponikva organizira tudi »Kocenovo soboto«, v spomin na »očeta atlasov« Blaža Kocena. Po uvodnem pozdravu in predstavitvi sledi pohod po delu »Poti treh znamenitih ponkovških mož«. Letos so se ljubitelji raziskovalnega pohodništva srečali v soboto, 22. marca na že 4. »Kocenovi soboti«.

6.4 RAZISKOVALCA BLAŽA KOCENA: SLAVA KOVAČIČ IN STANKO BUSER

Gospa **Slava Kovačič** je srečen človek, pa ne zaradi odličij in priznanj, ki jih je v svojem življenju zasluženno prejela, ampak, ker zna bogato živeti. Sposobna in pripravljena je zelo veliko dajati, pa tudi sprejemati. Ostala bo učiteljica otrokom in nam vsem, ki smo njeni sopotniki.¹⁵⁶

Rojena je bila na veliki kmetiji v Zasavskih revirjih. Po končani nižji gimnaziji je nadaljevala šolanje na učiteljski šoli v Celju. Njen razrednik je bil pisatelj Fran Roš, ki se ga spominja kot odličnega profesorja z izostrenim poslušom za dijake. Kasneje je Slava ob delu končala študij zgodovine in zemljepisa. Sama pravi, da je zanimanje za zgodovino podedovala po očetu. Po končani srednji šoli je nastopilo obdobje zelo intenzivnega ustvarjalnega dela in razdajanja. Prvo službeno mesto jo je čakalo na osnovni šoli Dobrina. Tu je spoznala tudi svojega moža Maksa. Po štirih letih sta skupaj odšla na osnovno šolo Ponikva, kjer sta dočakala upokojitev. Na Ponikvi je poučevala zgodovino in zemljepis in celo telesno vzgojo, kar je rada počela, saj je bila nekoč aktivna športnica pri Kladivarju. Delo učiteljice Slave se ni končalo v razredu. Vodila je namreč različne interesne dejavnosti. Najuspešnejši so bili raziskovalni in dramski krožki. Dvajset let je bila režiserka v krajevni skupnosti, kjer je ustanovila tudi folklorno skupino. Ko se je v občini Šentjur ustanovila Zveza prijateljev mladine (ZPM), je bila več obdobjev predsednica. Poskrbela je, da se je tudi na Ponikvi ustanovilo

---

¹⁵⁵ Vovk Korže, Golob, Učne poti po Ponikvi, str. 17.

¹⁵⁶ Milena Jan, Sedemdeset let ustvarjalnega dela Slave Kovačič, Šentjurske novice (v nadaljevanju ŠN), 23. september 2003, letnik X, št. 9, str. 8.

Društvo prijateljev mladine (DPM), ki je še danes zelo aktivno. Delovanje gospe Slave sega tudi na politično področje. Bila je namreč deset let predsednica takratne občinske kulturne skupnosti. Njena zasluga je, da se je takrat formalno ustanovila knjižnica, svoja prizadevanja pa je usmerila tudi v gradnjo kulturnega doma v Dobju. Eno mandatno obdobje je bila predsednica Izvršnega sveta za področje družbenih dejavnosti. Ob vseh dejavnostih, ki jih je opravljala, je vzgojila dve hčeri. Njena velika strast pa so potovanja. Leta 2005 ji je Društvo učiteljev geografije Slovenije podelilo posebno priznanje Blaža Kocena za življenjsko delo za več kot 30 let delovne dobe in za izjemne dosežke na področju šolske geografije.¹⁵⁷

Bila je predana svojemu poklicu. Vedno je storila več, kot je zahteval učni načrt. Za učence si je vzela več časa, kot je bilo v navadi v takratni šoli. Učenci so ji njena prizadevanja vračali s tem, da so se njenih predmetov radi učili in ji tudi priznali, da se radi učijo, ker jo imajo radi in ker ima tudi ona rada njih. In še njena misel: »Na svetu je najlepša ljubezen do otrok. Vendar ne smemo pozabljati na vzgojo. Z jemanjem vzgojne moči učiteljem škodujemo otrokom.«¹⁵⁸

Geolog, profesor, mentor, geološki kartograf, naravovarstvenik, javni politični delavec, **Stanko Buser**, je bil rojen 20. februarja 1932 v Boletini pri Ponikvi na majhni kmetiji kot tretji otrok v družini. Po nižji gimnaziji se je vpisal na celjsko učiteljsko šolo, leta 1952 pa je nadaljeval študij na Prirodoslovno-matematični fakulteti ljubljanske univerze, smer geologija in paleontologija. Za diplomsko delo je prejel študentsko Prešernovo nagrado. Zaposlil se je na Geološkem zavodu Slovenije in pričel sodelovati pri izdelavi največjega geološkega 30-letnega projekta, nastanku geološke karte Jugoslavije v merilu 1 : 100.000. Delo je bilo dokončano leta 1989.¹⁵⁹

Od leta 1983 do 1998 je bil glavni in odgovorni urednik geološke revije Geologija. Nedokončan je ostal njegov drugi največji projekt, Geološka karta Slovenije v merilu 1 : 250.000. Geološko je skartiral okoli 3700 km² ozemlja

---

¹⁵⁷ Milena Jan, Sedemdeset let ustvarjalnega dela Slave Kovačič, ŠN, 23. september 2003, letnik X, št. 9, str. 8.

¹⁵⁸ Prav tam, str. 8.

¹⁵⁹ Vovk Korže, Golob, Učne poti po Ponikvi, str. 15.

Slovenije, kot avtor ali soavtor je sodeloval pri osnovnih geoloških kartah v merilu 1 : 100.000 in tolmačih za liste Postojna, Gorica, Ribnica, Celje, Celovec, Tolmin. V tujini je predaval in sodeloval z vsemi pomembnejšimi evropskimi fakultetami in geološkimi inštituti. Leta 1982 je bil v Beogradu nagrajen z medaljo Jovana Žujovića in redom dela s srebrnim vencem. Geološki zavod Slovenije mu je leta 2003 podelil medaljo Marka V. Lipolda (najvišje priznanje v Republiki Sloveniji za področje geologije). Njegova tiskana bibliografija obsega približno 175 del ter 12 kart in tolmačev. Po njem nosijo imena številni fosili: rudist *Pironaea buseri*, školjka *Daonella buseri*, algi *Linoporella buseri* in *Microsporangiella buseri* ter fosil *Porferitubus buseri*.¹⁶⁰

---

¹⁶⁰ Prav tam, str. 15.

7 SKLEP

Če se podrobneje poglobimo v čas Kocenovega življenja in dela spoznamo, da so bili za mnoge njegove odločitve in uspehe zagotovo pomembni nekateri zgodovinski dogodki, prelomnice, srečanja s takratnimi vodilnimi intelektualci, pomembnimi visokošolskimi strokovnjaki, učitelji in raziskovalci, predvsem pa velike družbene spremembe, zlasti pa šolske reforme, na primer tista v letu 1849, ki je zahtevala precej novih učiteljev, te so botrovale tudi Kocenovim spoznanjem, prepričanjem in prizadevanjem. A tudi naključja niso bila pri tem čisto brez pomena. Kocen je najprej odšel v službo za nadomestnega učitelja na svojo nekdanjo gimnazijo v Celje, za katere širitev v 8-letno je tudi Slomšek sam prispeval kar 1000 goldinarjev. Že takrat je Kocen, ki je poučeval matematiko in naravoslovje oz. fiziko, veliko prispeval k izboljševanju šolskih pripomočkov za pouk in je pri tem celo sodeloval z lokalnim strugarjem. Naključje, da je bil iz Ljubljane leta 1858 premeščen za profesorja na nemško gimnazijo v Olomouc in da je tam prvič srečal knjigotržca Eduarda Hölzla, je bilo usodno za oba, za Kocena še posebej, ker se je pred njim nenadoma odprlo široko ustvarjalno obzorje, kar je bil edinstven življenjski izziv in priložnost.

K zgornjim okoliščinam lahko dodamo še druge, ki so bile v prid Kocenovemu vzponu in uspehom. To je bila v prvi vrsti že omenjena šolska reforma, ki jo je sprožila marčna revolucija in ki je prvič dala moderne humanistične splošnoizobraževalne institucije, namenjene nadaljnjemu študiju. Na novih gimnazijah so uvedli sistem predmetnega pouka in uveljavili modernejša pedagoška načela ter maturo. Bistveno več ur pa so namenili tudi zgodovini z geografijo, grščini, matematiki, fiziki in tudi maternim jezikom, celo slovenščini, vendar le za dijake slovenske narodnosti v takratnih novih gimnazijah na ožjem Slovenskem. Še pomembnejše pa je bilo to, da so veliko pozornost namenili izobrazbi srednješolskih učiteljev in pripravi kvalitetnih učbenikov, od katerih je z geografskimi zaslovel Blaž Kocen. Med dogodki in naključji, ki so neposredno pomagali k napredku takratnega šolstva, zlasti osnovnega, ki je prišlo na vrsto za modernizacijo šole za gimnazijami, tudi izgubljena vojna Avstro-Ogrske s Prusijo leta 1866, ko so vojaški analitiki kot pomemben razlog za sramoten poraz navajali

tudi izjemno visok delež nepismenih med avstrijskimi vojaki. Maja 1868 so osnovno šolo razglasili za stvar politike, leto kasneje, maja 1869 pa je cesar odobril nov državni osnovnošolski zakon, ki je v organizacijskem in vsebinskem smislu pomenil pravo revolucijo, ki je med drugim bistveno razširil vsebino pouka, tudi z domoznanskimi predmeti, kot sta zgodovina in geografija. Vse to pa je bila tako rekoč voda na mlin Kocenovim prizadevanjem in založbi Hölzl.

Kocen, ki je po prepričanju spadal k svobodomiselni duhovniški struji, je sprva nasprotoval slovenskem narodnostnem gibanju. Številni kritični opazovalci so se tako spraševali o narodni zavednost Blaža Kocena. Dokaz, da so se motili je v srednješolskem atlasu objavljen zemljevid Alpskih dežel in ob njem preglednica s seznamom 84 slovenskih krajevnih imen ter označena slovenska jezikovna meja. Prav ta edinstveni seznam izpričuje Kocenovo trdno privrženost slovenskemu narodu. Domnevamo lahko, da je ta seznam nastal pod vplivom in vtisom pregledovanja Kozlarjevega dela. Objava je bila izredno pogumna, saj je Kocen živel daleč od domovine in ni bil politično aktiven, prav tako so bili njegovi uporabniki atlasa večinoma nemško govoreči. To dejanje bi najbolje označili kot spoznanje in prepričanje, da so jeziki in narodi med seboj enakovredni in enakopravni, tudi slovenski. Kocen se je namreč zavzeto zavzemal za pomen pravilne izgovarjave zemljepisnih imen, ne glede na njihov izvor.¹⁶¹

Čeprav je od izdaje Kocenovega srednješolskega atlasa minilo že 150 let, lahko z današnjimi atlasi potegnemo številne vzporednice. Kocen je že takrat strmel k nazornosti, kakovosti, uporabnosti, prilagodljivosti ter dostopnosti atlasa. Poseben poudarek pa je namenjal tudi načinu poučevanja. Želel je čim večjo aktivnost dijakov pri pouku, uvedbo raznovrstnih metod poučevanja ter razumsko pomnjenje zemljevidov namesto njihovega golega prerisovanja. Pomembni so se mu zdeli tudi ustrezen izbor, obseg in porazdelitev učne snovi, ki morajo biti takšni, da učencem omogočajo njeno postopno osvajanje, od bližnjega, znanega in lahkega k daljnemu, neznanemu in težkemu.¹⁶² In ravno k temu sledimo tudi

---

¹⁶¹ Bratec – Mrvar, Birsak, Fridl, Kladnik, Kunaver, Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica, str. 97.

¹⁶² Prav tam, str. 110.

danés. Atlasi oz. zemljevidi pa nam vse to omogočajo in so brez dvoma pomembno didaktično učilo.

Kocenova zapuščina nam, njegovim naslednikom, je ogromna. S svojimi deli je pustil globoke sledi tako v kartografiji kot v didaktiki pouka. Je človek, ki se je zapisal med nesmrtné velikane evropske kartografije. Zato si zasluži, da se ga s ponosom spominjamo in v prihodnosti uresničimo prav poseben izziv – izdajo prvega licenčnega slovenskega Kocenovega atlasa.

8 LITERATURA IN VIRI

- Literatura:
  - Božič, B. (1980): *Oris zgodovine Slovencev*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
  - Bratec – Mrvar, R. (2000): *Blaž Kocen (1821-71): Didaktik, kartograf in geograf: diplomska naloga*. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
  - Bratec – Mrvar, R. (2007): *Blaž Kocen: življenje in delo*. Šentjur: Občina Šentjur.
  - Bratec – Mrvar, R., Birsak, L., Fridl, J., Kladnik, D., Kunaver, J. (2011): *Kocenov srednješolski atlas kot didaktična prelomnica*. Ljubljana: Založba ZRC.
  - Ciperle, J. in Vovko, A. (1987): *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
  - Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU (2003): *Veliki šolski atlas*. Ljubljana: Učila International.
  - Grafenauer, B. (1974): *Zgodovina slovenskega naroda V. zvezek*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
  - Granda, S. (2008): *Mala zgodovina Slovenije*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.
  - Herman, M. (2000): *Drobtinice s Slomškove Ponikve: zbornik ob dvestoletnici Slomškovega rojstva*. Ponikva: Župnijski urad sv. Martina.
  - Horvat, U. (2003): *Osnove kartografije za geografe 1: študijsko gradivo pri predmetu Uvod v geografijo*. Maribor: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Mariboru.
  - Južnič, S. (2007): *Blaž Kocen in začetki pouka geografskih vsebin ter geografije med Slovenci: razstavni katalog*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

- Kladnik, D. (2006): *Tuja zemljepisna imena v slovenskem jeziku; razvojni vidiki in problematika njihove rabe: doktorska disertacija*. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Kebe, D. in Šiško, A. (2013): *Peter Kozler in Zemljevid slovenske dežele*. Ljubljana: Amalietti & Amalietti.
- Kunaver, J. (2009): *Blaž Kocen: 1821-1871: Življenje in delo očeta Kocenovih atlasov*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Okoliš, S. (2009): *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Okoliš, S. (1999): *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja II*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.
- Prunk, J. (1992): *Slovenski narodni vzpon: narodna politika 1768-1992*. Ljubljana: Državna založba Slovenija.
- Schmidt, V. (1963): *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem I. del*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Šverc, M., Mežan, J., Škrinjar, M., Barle, A., Rustja, E., Okoliš, S., Švalj, K., Filipčič, V. (2007): *Slovensko šolstvo včeraj, danes, jutri*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Taylor, A. J. P. (1956): *Habsburška monarhija 1809 – 1918: zgodovina avstrijskega cesarstva in Avstro-Ogrske*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Vodopivec, P. (2006): *Od Pohlinove slovnice do samostojne države: Slovenska zgodovina od konca 18. do konca 20. stoletja*. Ljubljana: Modrijan.
- Vovk Korže, A. in Golob, T. (2010): *Učne poti po Ponikvi: kraška vodna učna pot Stanka Buserja, pot treh znamenitih ponkovskih mož*. Ponikva: Turistično lepševalno društvo.

- Vrišer, I. (1998): *Uvod v geografijo*. Ljubljana: Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Medmrežje:

- Graška različica Kocenovega atlasa: http://austria-forum.org/ebook/wbin/ambrosius.html#pagenum=0&book=Sachbuch/Kozenn_Atlas&searchtext=Kozenn Atlas&layer=Default&pageid=&thumbview=2p (03.03.2014).

- Učni načrt, program osnovna šola - geografija, Ministrstvo RS za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2011:
http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/podrocje/os/prenovljeni_UN/UN_geografija.pdf (07.04.2014).

- Učni načrt, program gimnazija – geografija, Ministrstvo RS za šolstvo in šport: Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2008:
http://portal.mss.edus.si/msswww/programi2010/programi/media/pdf/un_gimnazija/geografija_spl_gimn.pdf (07.04.2014).

- Sklep o potrditvi Velikega šolskega atlasa:
http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r07/predpis_SKLE4427.html (07.04.2014).

- Učne pohodne poti: <http://www.todponikva.si/ucne-pohodne-poti> (19.03.2014).

- Veliki šolski atlas: <http://giam2.zrc-sazu.si/sl/publikacije/veliki-solski-atlas#v> (07.04.2014).

- Viri

- Brawer, M. in Kretschmer, I. (2008): *Der Kozeen-Atlas im Nahen Osten, Die Hebräischen und Arabischen Ausgaben für den Staat Israel*. Dunaj: Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, Band 150. Prevod: Jurij Kunaver.

- Jan, M.: *Sedemdeset let ustvarjalnega dela Slave Kovačič*. Šentjurske novice, 23. September 2003, letnik X, št.9.
- Novak, M.: *Ni potrebe za preimenovanje šole na Ponikvi*. Šentjurčan, 15. junij 2007, letnik VIII., št. 252.
- Pisma Sonje Sever.
- Pripovedovanje in zapisi Slave Kovačič.